

ČESKÝ LID 4

ZALOŽENO 1891

ROČNÍK 4

KULTURA RUMUNSKÝCH ČECHŮ

V minulém roce se uskutečnil díky spolupráci Československé a Rumunské akademie věd etnografický, folkloristický a jazykový výzkum v českých vesnicích v jižní části rumunského Banátu. Národopisný výzkum českých menšin v zahraničí je pro teorii národopisu neobyčejně významný, protože umožňuje studovat některé formy způsobu života a kultury, které v domácím prostředí zanikly, a které se v cizím etniku v důsledku značné izolovanosti mohly udržet mnohem déle. U českých vesnic v Rumunsku je tato možnost ještě příznivější v tom, že vesnice jsou od sebe vzdálené v málo přístupném terénu; protože byly osídlovány skupinami z různých částí Čech, je zde i možnost uchování krajových odlišností. Národopisný výzkum zde dosud dělán nebyl, pouze ve 20. a 30. letech došlo k několika pokusům buď v rámci celkových publikací o československých menšinách nebo ve speciálně Rumunsku věnovaných pracích zaznamenat dějiny a popis českých menšin v Rumunsku. Tyto práce nám posloužily jako první informační materiál, i když jsme věděli, že poválečnou reemigrací se hlavně statistické údaje podstatně změnily.

V zájmu hlubšího záběru již při prvním výzkumu jsme se rozhodli pro pětičlennou komplexní expedici, ve které byli dva etnografové, slovesný a hudební folklorista a dialektolog. Poměrně omezeného času výzkumu za nepříznivých klimatických podmínek bylo intenzivně využito, takže můžeme podat první, vcelku obsáhlou informativní zprávu o životě a kultuře české menšiny v rumunském Banátě. Ze sedmi českých obcí v okresech Oršová a Moldava jsme se důkladněji seznámili se Sv. Helenou, pro

srovnávací materiál jsme se podívali do Gerníku a Nové Ogradeny.¹ České vesnice v Banátu tvoří kompaktní osídlení. Jsou roztroušeny v kopcích nad údolím Dunaje, Sv. Helena, Biger, Eibental snadněji přístupné odtud než mezi sebou. Jejich polohu vysvětluje lidové podání tak, že Staročechové, jak dnešní obyvatelé své předky nazývají, se báli velké vody a proto založili vesnice v kopcích. Ve skutečnosti byly založeny tam, kde jim bylo vykázano místo k osídlení.

České vesnice byly založeny ve dvacátých a třicátých letech minulého století jako hraníčářské, v oblasti neprostupných banátských lesů.² Nejstarší z nich, Sv. Helena, v letech 1823—25 naverbovanými drobnými zemědělci a bezzemky — evangelíky z Čáslavského kraje. Po zániku nedaleké Sv. Elisabety v r. 1847 se rozmnožilo helenské obyvatelstvo o další rodiny, katolické, také původem ze středních Čech. Další výpravy z Plzeňska, Příbramska a Klatovska osídlily v letech 1826—1830 Gerník, Rovensko a Šumici. V téže době byly založeny i obce Biger a Eibental. Přistěhovalci pracovali jako dřevorubci, byly jim přiděleny pozemky, které si však museli sami vykácat a zúrodnit. Ovšem ani prvotní podnikatel a majitel pozem-

¹ V obou částech užíváme českých názvů osad tak, jak je užívají místní čeští usedlíci; tedy Oršová a Nová Moldava pro obě okresní města (Orșova, Moldova Nouă), Sv. Helena, Gerník, Rovensko, Šumice, Eibental, Nová Ogradena a Biger pro české obce (dř. názvy: Sf. Elena, Gîrnici, Ravensca, Șumița, Eibental, Ogradena Nouă, Bîșăr).

² Podrobnější historii osídlení R. Urban: Čechoslováci v Rumunsku, București 1930, str. 5 ad.

ků — Magyarly (v řeči lidu nazývaný *Manžárlí, Manžára apod.*) — ani pozdější majitel — vojenská správa — nedodržovali slibované kolonizační podmínky, takže vesnice se mnohdy stěhovaly z původního místa do příhodnějších poloh a normální život začal až v 50. letech 19. století. Až do r. 1873 byli obyvatelé povinni i hraničářskou službou (termín »stráž« pro obecní dům žije v řeči lidu dodnes).

Zásahem do ustáleného života českých obcí byly obě světové války. Významnou událostí byla po druhé světové válce početná reemigrace, prováděná vládou lidově demokratické Československé republiky v letech 1947—49. Jednotlivci reemigrovali již v r. 1946 i po r. 1949. Do Československa se vrátila asi třetina obyvatel českých vesnic.

Reemigrace měla nesporný vliv na sociálně ekonomickou skladbu obcí, kde zbylí obyvatelé získali reemigranty zanechanou půdu. Odrazila se i v kulturně politické stránce života obcí, poněvadž se jednak posílilo kulturní sepětí s mateřskou zemí, jednak do obcí rychleji pronikly myšlenky socialismu.

Východiskem našeho výzkumu se stala Sv. Helena. Jednak proto, že měla mezi českými vesnicemi v minulosti významnější postavení a kulturní tradici, jednak z toho důvodu, že v prosinci, v době ztížených klimatických podmínek, byla cesta tam relativně nejschůdnější. I když v této fázi výzkumu máme možnost srovnání pouze s Gerníkem a Novou Ogradenou, kam jsme zajeli na krátkou dobu, zdá se, že

volba byla správná. Helena se svými 500 obyvateli je osadou rumunské vesnice Coronini, ležící v údolí Dunaje ve vzdálenosti 6 km. Tam je »svat«, obdoba našeho národního výboru, v Heleně je místní výbor z českých obyvatel. Okresem patří Helena do Nové Moldavy, vzdálené asi 15 km. Přístupná je v zimě pouze pěšky, vozem s koňským potahem nebo terénními auty. V obci je česká 4třídní škola, katolický kostel přifařený do Gerníku, evangelický kostel a baptistická modlitebna. Katolíků je asi polovina, počet baptistů roste na úkor evangelíků.

První dojem, který jsme získali za sobotního odpoledne, kdy jsme do Heleny přijeli, nás přenesl do české vesnice 80. let minulého století, zachycené M. Alšem. Nejen oblečení žen a dětí do starého typu lidového oděvu, ale celé prostředí barevně nalíčených staveb, světnic s vystlanými postelemi, krásný jazyk a srdečné přijetí vytvořily atmosféru minulých dob, etnografem, doma po drobcích sbírajícím zbytky minulosti, dosud nezaznamenanou.

Avšak bylo by mýlkou, pokládat tyto vesnice za národopisné muzeum. Osvětlíme si dále na jednotlivých příkladech, proč lidé zůstávají u jednotlivých tradičních forem života, které konec konců jsou vnější formou. Sám život je naprosto současný.

Helena nám v osmi dnech intenzivního výzkumu dala možnost vniknout do života českých obyvatel a byl jen krátký pobyt v Gerníku a v Nové Ogradeně potvrdil některé specifické rysy života helenských obyvatel.

HMOTNÁ A DUCHOVNÍ KULTURA

VLADIMÍR SCHEUFLER — OLGA SKALNÍKOVÁ

Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Praha

Základní formou výroby v obou vsích je dosud výroba zemědělská, jež u většiny obyvatel určuje formy hmotné i duchovní kultury. Předkové nynějších obyvatel sice se původně nezabývali zemědělstvím, jak bylo řečeno již v úvodu, nicméně je jisté, že i oni pocházeli většinou ze zemědělských rodin a dovedli si poradit se základními zemědělskými pracemi. Jakými formami vývoje prošla zemědělská výroba od počátku osídlení, bude předmětem dalších výzkumů. Nicméně je pozoruhodné, že v posledních 50—60 letech (tj. v období, kdy je možno zjistit stav zemědělství podle pamětí současných) formy zemědělské techniky byly vždy na výši doby, což znamená, že všechny pokroky zemědělské techniky, použitelné v nemechanizované zemědělské výrobě, se brzy objevily v obou obcích.

Starší typy pluhu, zvané »rachadlo«, lze zachytit jen v paměti nejstarších obyvatel, právě tak i dřevěné fukary, zv. »fojry« (Gerník) či »uštrnáče« (Sv. Helena). Z praktických důvodů se udržely do současnosti jen dřevěné podávky. Některé rudimentárnější znaky vykazují i brány a do určité míry i veškerá terminologie zemědělského nářadí.¹ Žentoury (poslední dobou i elektromotory a výbušné motory), moderní mlátičky, fukary atd. jsou tedy běžnou výbavou každé zemědělské usadlosti.

¹ V tomto článku otiskujeme jen základní jazykové ukázky, pokud jsou potřebné pro poznání hmotné a duchovní kultury lidu v obou obcích — Sv. Heleně a Gerníku. Důkladný rozbor jazyka obou obcí zároveň s vytyčením dialektických rozdílů mezi jazykem obyvatel Sv. Heleny a Gerníku, jež se tu dosud udržely jako výsledek různého regionálního původu předků nynějších obyvatel, bude proveden v článku Sl. Utěšeného, jenž bude otištěn v příštím čísle Českého lidu.

Z terminologie pluhu (v Gerníku »plouhu«) je třeba uvést tyto základní názvy: *Tihle* (= kleče), *fideš*, *děška*, *radlička*, *plaz*, *ploužní kolečka* a *drábec* (= zařízení, na něž přijdou ploužní kolečka). Je pluh *voborůvací* a *krtek* (s listovou radličkou). *Brány* se skládají z *branice*, *švinků* a *hřebů*. Vůz má *předek* a *zadek*. Na zadku je *náprava*, *aštok*, *der* a přes to *voplinky*; na předku *náprava*, *aštok*, *ramena*, do nichž je nasazen *voj*, *poděš* a *rozpora*. Vůz může mít *řebřiny* či *korbu* nebo *hnojník*. Vůz se maže *smírem*, zatímco *kolomasti* se užívá na mazání dobytka. *Saně* se skládají ze *sanice*, *slupice* a *vopleny*.

² Zápřah koně a jeho součásti: *Chomout* či *vohlavec*, *dření*, *lácně* (= opratě), *pajpany* (= dlouhé opratě), *težez* do *držky* (= udičlo), *prostračky*, *podpěnka*.

Zápřah hovězího dobytka (krav, volů se neuvádí): *Chomoutek*, *podpěnka*, *vobojka*, *dření*.

Mechanizace zemědělství (traktory, kombajny) je dosud v počátcích. Je to ovšem způsobeno jednak členitostí terénu, jednak slabou vrstvou (10—15 cm) orné půdy, takže užití běžných typů kombajnů a traktorů je neekonomické, ne-li nemožné.

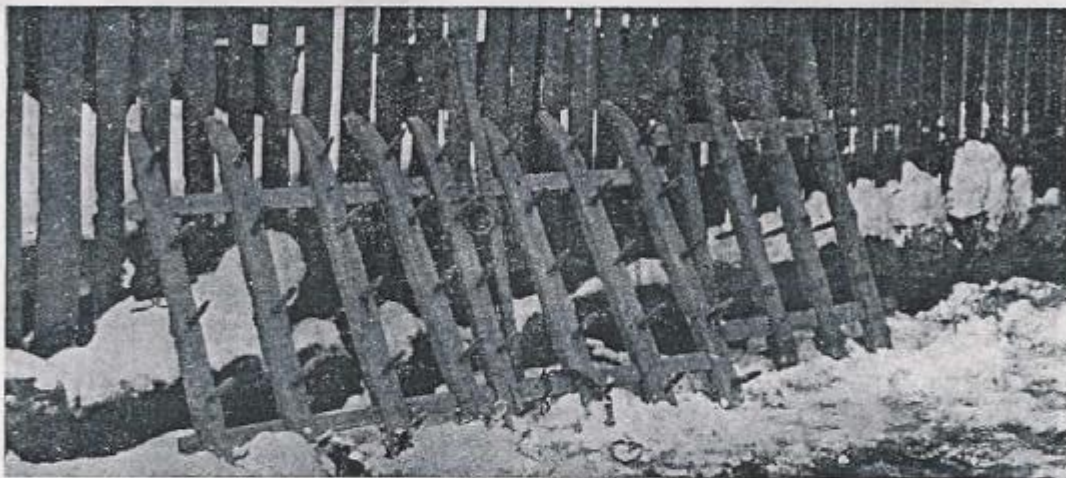
Rovněž středoevropské formy zápřahu, byť i místy s osobitou terminologií jsou tu běžné.² Zcela vymizelo zapřahání hovězího dobytka do jha, zvaného tu »žuka«, známého jen v povědomí starších obyvatel. Za určitou přežitkovou formou by bylo možno považovat dvojí denní dojení krav (ráno a večer), ač-li není tento způsob podmíněn chudší výživou hovězího dobytka či místními rumunskými zvyklostmi. Rozdíly proti českým zvyklostem jsou způsobeny rozdílným klimatem i kvalitou půdy. Z obilovin se pěstuje kukuřice, *pěntice* (= pšenice) a ječmen, žito a oves nepatrně (žito pro slámu, oves jako krmivo), z luštěnin převažují fazole.

Zemědělské práce se soustřeďují v normálních letech na rozhraní března a dubna (setí), do druhé poloviny května (pletí obilí), do druhé poloviny července (žně) a na podzim (»podvování«, setí ozimů). Proti českým poměrům je méně obvyklé stavění mandelů »do krstáčů« (vždy dva a dva snopy křížem, třináctý snop pak přijde navrch) a mlácení žita cepy (žitné slámy se užívá do povísel, dřívě i do došků). Obvykle se mlátí ve čtyřech. Úhorování bylo běžné do nedávné doby a místy se užívá dosud. K podzimním a zimním pracím patří také lámání kukuřice.

Zelenina se pěstuje zahrádkářsky, pro potřebu každé jednotlivé domácnosti. Zahradnické formy pěstění jsou tu neznámé, i když je pochopitelné, že nespotebované přebytky zeleniny se občas prodávají na trzích. Vedle nám běžných typů kořenové a listové zeleniny je oblíben u nás méně známý pastinák a kel. Místní specifickou formou je pěstování zelí, jemuž se výborně daří »po jamách« (jsou to typické krasové propadliny v rovinaté půdě, kde se drží spíše vlhkost). Nicméně je zajímavé, že některé jižnější druhy zeleniny, typické i pro Banát, jsou v obou obcích méně známy a pro

Podpisky k obrázkům:

Na str. 145 Jozef Schneider (1868—1962) nejstarší helenský vyprávěč a pamětník. Foto Jech, Na str. 146. Boční stěna čp. 5 v Gerníku. Foto Skalníková. Nahoře: Krytá studna s rampálem u Heleně. Foto Skalníková.

Doa typy bran ve Sv. Heleně, čp. 101. Foto Scheufler.

běžné použití se převážně kupují na trzích (paprika, rajská jablička, lilky). Snad tuto nedůvěru k zelenině, jež v Čechách byla v 19. století téměř neznámá, je možno připsat odlišné etnicitě od původních spotřebitelů a pěstitelů. Z ovocných stromů převládají švestky a slívy, které se jediné daří v krasových útvarech. Ostatní druhy ovoce se pěstují málo, výnosy jsou také poměrně slabé. Ovšem ovocnářství i zahrádkářství je spíše extenzivní, máme-li na mysli jejich středoevropské formy.

Od roku 1958 je v obou obcích zemědělské družstvo (tovarišje), jehož forma se pochopitelně liší od forem u nás běžných. Jednotliví členové odevzdávají do družstva část vlastní půdy — 50—70 %, z níž odvádějí státu předepsané kontingenty. Zbytek se pak dělí mezi členy družstva. Výnos ze záhumnkových pozemků mohou prodávat na trhu, obvykle na pravidelných sobotních trzích v okolním městě v Nové Moldavě, či — jak ji rumunští Češi nazývají — v *Bošňáku*.

Strava vychází z produktů vypěstovaných v hospodářství a z tradice české kuchyně, je však již částečně přizpůsobena místním rumunským zvyklostem. Základními potravinami jsou mouka a brambory, mléko a vepřové maso a sádlo. Z těchto produktů s dalšími přísadami připravují jídlo. Mouku všech druhů i krupici si melou sami, jak bude dále řečeno, na vodních mlýncích. Chléb kvašený, pšeničný pečou hospodyně samy, v množství a časových intervalech, řídicích se podle počtu členů rodiny a roční doby. V zimě, kdy je více času na domácnost častěji, v létě ve větším množství do zásoby. Pec je v každé domácnosti buď samostatná, vytápěná ze síně (černé komory), nebo kombinovaná se sporákem (v letních kuchyních). Názyv: *ústa do pece, pec, hřáltsko, pída* (dno pece). Knedlíky se vaří méně než u nás a nedává se do nich houska. Z dalších moučných jídel jsou oblíbené

vdolky, pečené na plotně nebo smažené, smaženice plněné povidlím nebo mákem, lívance a nudle se sýrem (tvarohem). Jako pečivo se připravují tzv. *horácké koláče říkavátové*, plněné povidlím, mákem a ořechy, nebo *rumunské koláče* z máslového těsta, plněné mákem. Jako sváteční pečivo se dělájí tzv. plsní koláčky *»brifje«*, z kynutého těsta, prokládaného těstem z plsního sádla. Plní se marmeládou, mákem nebo ořechy. Dále suchárky nebo *mustřišky* — drobné vykrajované pečivo, a *modličky* — pracičky ze škvarového těsta. Typické je používání plsního sádla místo másla při výrobě jemného pečiva a zadělávání těsta na smažené pečivo smetanou (těstě pak nepije tuk).

Ve stravě rumunských Čechů se užívá i kukufičné mouky, typické to rumunské požívatinu. Vaří se jednak kaše, kukufičná mouka zavařená do vody

Pramen Aitbegu, zásobárna vody pro Sv. Helenu. Foto Scheufler.

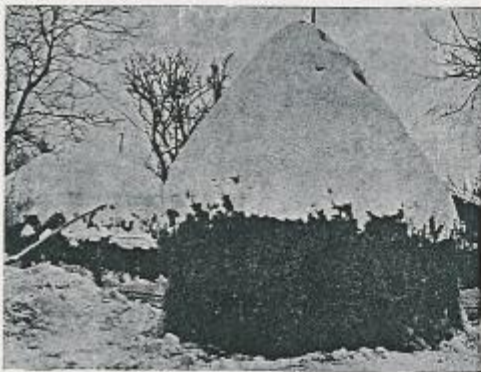
— *mamaliga* neboli *kula* a peče se kukuřičný chléb, *malaj*. Oba druhy jsou pokládány za jídlo velmi sytíci a jedí se proto zvláště v době polních prací nebo v zimě k hodně tučným jídlům (při zabíječkách).

Brambory se užívají jako příkrm, buď šfouchané nebo v kaši a připravují se z nich placky, povidlové tašky, škrabanky — *kucmoch*, *toč* — bramborák ze syrových brambor. Dávají se také do polévek, pražené, *paprikádče* a jiných.

V jídelníčku je i dostatek masa. Je to především maso vepřové, z vlastní porážky, dále slepičí, méně již skopové a výjimečně hovězí. Vepře chovají v každé domácnosti a po ročním krmení kukuřicí dosahují až 2 metrické centy váhy. Zabíjí se před vánoci s prvním sněhem a většina masa, mimo to, které se spotřebuje bezprostředně při zabíječce a krátce po ní, se konzervuje. Zabíjačka je typicky česká s bílou i černou polévkou, jitrnicemi, tlačenkou. Vše je jen více kořeněno, hlavně pepřeno. Maso na uzení a ke spotřebování v dohledné době se nasoluje a zalévá do láku (*pácu*), klobásy se udí. Pro konzervování se upečené maso zalévá do sádla, stejně tak uzené klobásy se oloupané nakrájejí a zalijí sádlem. Škvařené (*topené*) sádlo se počítá na vědra (50 litrů). Konzervované maso se potřebuje především v době polních prací, kdy není čas na vaření.

Mléko se užívá na zadělávání, pije se k bramborovým i moučným jídlům, sráží na tvaroh a zalévají se jím polévky. Z rumunských jídel mimo kukuřičnou kaši se vaří *paprikádč*, hustá polévka z vepřového masa dušeného na cibuli, s paprikou a bramborem, *sarma*, rýže s masem, paprikou a zelím, a hojně se jí ovčí sýr.

Více než u nás se užívá v jídelníčku zeleniny, rajčat a papriky, ve zvláštní oblibě je mrkev a křen. Zelí, rajčata a papriky se nakládají do octa na zimu. V obchodě (ve vesnicích jsou prodejny zásobovacího družstva) hospodyně kupují jen cukr, sůl, rýži a kroupy (jsou velmi levné, takže se ne-

Stohy kukuřičné slámy na záhumní domu čp. 101 ve Sv. Heleně. Foto Scheufler.

Cesta k prameni. Foto Karbusický.

vyplatí práce s nimi doma), koření, kávu, čaj apod.

Rozdělení jídel odpovídá pracovnímu rozvrhu dne. V zimě je snídaně slabší, káva a chléb, v létě se před odchodem na pole jí vydatně, sýr, maso, *mamaliga*. Teplé jídlo je v poledne také jen v zimě, na poli se zůstává přes poledne a k obědu se bere s sebou sádlo, sýr, škvarky, konzervované maso nebo klobásy a chléb.

Zvláštní obědní jídla nejsou. Na velikonoce ani vánoco se nepeče zvláštní pečivo mimo již jmenované sváteční. Na Štědrý den se drží půst až do půlnoci, kdy po návratu z kostela se teprve večerí. Jídlo je zcela odlišné od našeho. Tradičně se dělá huspenina, pak *sarma*, klobásy s křenem a pečivo. Bohatý stůl je na Hod boží, jídlo je však již připravené od předešlého dne. Více druhů masitých jídel je i o svatbách, o svátečním obědě, při křtinách a o masité svačině při pohřbech.

Pije se voda, pro kterou je v síni zvláštní vědro. Donáší se dvakrát denně čerstvá od pramene. Obecně rozšířené je pití slabé švestkové pálenky, *cujky*, kterou si pájí hospodáři sami. V zimě se pije ohřátá s cukrem. Dříve si i lisovali víno, které nakupovali v nedalekých rumunských vinařích.

Sídlní jednotky a obydlí jsou celkovým odrazem převažující zemědělské výroby, přizpůsobeným místním geografickým a klimatickým podmínkám. Z původní české tříprostorové usedlosti s hospodářskými budovami, charakteristickým členěním půdorysu i místností, černou kuchyní (v 1. polovině 19. století ještě v Čechách běžnou), se nedochovalo téměř nic. Obě vesnice jsou rozloženy v typickém krasovém útvaru částečně na svazích měrných plošinách (Sv. Helena), částečně i (Gerník). Návas, tak typická pro středoevropsko-padočeské vesnice, zcela chybí. Obě obce význačně kulturně administrativní centrum, jako české obce. Částečně je nahrazuje *svar-sfatul popular*—místní národní výbor], umístěný v obou obcích přibližně v jejich geografickém centru. Obě by bylo možno charakterizovat jako nepravidelné ulicové osady. V Gerníku je běžnější průčelní orientace domů, v Heleně je orientace boč-

Interiér kuchyně u Křešův v Gerníku. Foto Skalníková.

ní i průčelní přibližně stejná. Je to vcelku běžný typ rumunských osad v této části Banátu. Proti českým osadám je nápadnější značná šířka ulic a stromovádi v nich. Větší či menší formy nepravidelnosti jsou způsobeny přírodními podmínkami. Těm podléhá i rozložení obytných a hospodářských budov. V obou obcích nebyly a nejsou tak nápadné třídní rozdíly, projevující se i ve výstavbě, jako tomu bylo v období kapitalismu v českých vesnicích. Většina obyvatel jsou drobní zemědělci s 2 až 4 ha výměrou polností. V Heleně mělo několik největších usedlostí 5–6 ha, v Gerníku výjimečně i přes 10 ha (tři usedlosti). Z hlediska rumunských poměrů je ovšem usedlost s více jak 10 ha dobře obdělávané půdy považována za velkou. Nejobvyklejší dispozice budov je podkovovitá. Po jedné straně obytné budovy, na protilehlé straně hospodářské budovy (chlívky, kůlny), obě pak spojeny vjezdní bránou, brankou pro pěší a mnohde i »šupou« (malou kolnou) s průjezdem. Tento půdorys však nelze považovat za typický pro obě obce, protože se tu vyskytují uzavřené usedlosti, usedlosti se všemi budovami na jedné ose či na lomené ose, tedy všechny typy, jaké bylo lze nalézt v Čechách v 19. století. Z komunikačních důvodů je obestavění dvora někdy nepravidelné (trojúhelníkovité, pětiúhelníkové či zcela nepravidelné), většinou však pravidelné čtvercové a obdélníkovité. U některých usedlostí v Gerníku, položených na svahu, došlo k lahovitému obestavění: Do domu se vjíždí ulič-

kou mezi dvěma budovami, pod nimiž se teprve prostor rozšiřuje ve vlastní dvůr. Stodoly, tak typické pro českou vesnici, chybí. Sláma se skládá do válcovitých, mírně konických stohů (sešlapuje se vějířovitě kolem centrální tyče), jež stojí zpravidla za humny a dávají oběma obcím rázovitý výraz. Na původní oblastně rozdílné obyvatelstvo obou obcí snad ukazují špejchary, jež jsou převážně typické jen pro Gerník, jehož obyvatelstvo pochází z jihozápadních Čech. Stojí obvykle na protilehlé straně obytných budov, jako je tomu dosud u starších usedlostí jihozápadních Čech. Na »rodovou« oblastní příslušnost obyvatel obou obcí ukazují i používaný stavební materiál, ač stavebně technické podmínky v obou obcích jsou celkem stejné. V Heleně jsou stavby téměř výlučně »struplované« (tj. pýchované), zatímco v Gerníku cihlové a kamenné (z »měkkého kamene« — jakýsi druh vitého slepence o malé specifické váze, fezatelného pilou). Postup pýchované stavby líčí Alois Sauer, zedník ze Sv. Heleny, čp. 138 (nar. 1897) takto: »Nejdřív se udělá fundament na padesát až šedesát centimetrů a kde je potřeba i na metr. Pak se dají prkna šedesát až osmdesát centimetrů vysoká a pět metrů dlouhá, to se nabije zemí, zem se musí svažit, pak se pozdvihuje do vejšky 2 m 30 až 2 m 40, a to je pak klajch. Prkna se pozdvihují vejš, pak se pozdvihnou ke předu. Do rohů přijde jedno bidýlko, pak přijdou zahýbaný pletivka, ty přijdou rozkroucený napolom a pak sou zatáhnuty do vingle. Mezi to hodíme pletivka, aby to bylo natáhnuty po celý zdi, aby to mělo svaz. V truplovině se vysekávají vokna a dveře, nad tím se udělá klenutí z měkkého kamene nebo z cihel. Na Rovensku (to je jiná česká obec) mu říkají pěna. Sklepy se potom klenou z měkkého kamene nebo z cihel.« (Záznam V. Scheufler, 14. 12. 1961.) Hotová budova se ohodí nejdříve »na vostro« a pak »na hladko«. Zednické nářadí i terminologie je jako česká, ovšem s hojnými bohemizovanými německými termíny.³⁾ V Gerníku se stavělo a staví na

Dřevěná budova v Gerníku. Foto Skalníková.

Skvaření sádla při zabíjačce u Klepáček ve Sv. Heleně. Foto Skalníková.

»podzedivce« z »tvrdého kamene« (druh vápence).

Běžné jsou domy přízemní s nízkým polopatrem, zvaným »fajhérunk« (Helena) či »ferkérun« (Gernik). Stíty jsou buď zděné (»vyzděný«) či »vobíjený prknama«. Roubené stavby se vyskytují více v Gerniku než v Heleně a jen u hospodářských budov. Zejména jsou to »hambry« — malé roubené sušárničky na kukuřici, která se jinak suší na »bidýlkách«, položených přes hambálky, v obytných místnostech a kůlnách. Jako vazba krovu je všude běžná »stolce«, u drobných hospodářských budov i »na kobylu«. Kablínec nikdy nebyl, polovalba, zvaná tu »svisl« se dělával jen do 1. války (svisl je ovšem také název pro jednostrannou stěchu). Barevné zdůraznění podezdívky a ostění je celkem běžné. Jako krytiny se užívá dnes tašek, protože vhodného dřeva na šindele je nedostatek a právě tak i slámy na došky. Šindel však byl dosti běžný až do počátku 20. století, kdy byl dubový a »šero« (nejspíše z dubu křemeláku). Zho-

toval se podomácku na »verstatu na šindel«. Výraznou součástí obou vesnic jsou různé typy plotů — »blaňkovej« (ze sloupků a latí), »trněnej« a »pletivovej« a vahadlovité studně. V Heleně je ve studních jen povrchová voda, užitková, závadná k pití, zatímco pro pitnou vodu je nutno chodit až hluboko do údolí k pramenům Alibegu. Vynáší se na vahadlech. V Gerniku jsou již studně s pitnou vodou, ale všude je voda alkalická, nepříliš vhodná ke praní a podporující zubní kaz. Není tedy divu, že zejména v Heleně jsou tuhé zimy, »opasné«, s hojností sněhu vítané, protože zaručují dostatek měkké užitkové vody ve studních až do letních měsíců.

Vnitřní členění obytných budov vychází dnes zcela z dispozic místních, z budov rumunské etnika. Z podélné chodby — »korču« — jsou zvláštní vchody do 2—3 »sednic«. Jedna z nich slouží v zimě jako obytná kuchyň, ve druhé se pracuje, spí apod., je-li v domě ještě třetí světnice, je to obvykle »parádní sednice«. Termín »komora« je znám celkem málo a rozumí se jím místnost, kde se nebydlí a kde jsou složeny různé věci (potra-

³ Např. lžice, kladivo, stulpete (= dlouhé hladítko), rajbrit (= krátké hladítko), kaňka či sbiračka, kalfas, špichamr (= špičaté kladívko).

Ulice »Na englicku« ve Sv. Heleně. Foto Scheufler.

vlny, prádlo, nářadí apod.). Kromě toho u každého stavení je ještě letní kuchyně (někdy přičleněná k obytné budově, někdy mimo ni), v níž se v létě vaří, v zimě pak jen pro dobytek. »Konk« je u starších stavení otevřený. U nejstarších obytných stavení lze ještě zachytit zbytky černých kuchyní (»vůdveřná kuchyně«), která je zřejmě posledním zbytkem českého etnického projevu ve stavebnictví. Např. stavení čp. 38 v Gerníku, které bylo postaveno asi v letech 1850—1860 zachovává ještě původní dvoupřstorovou dispozici českého domu — síň s černou kuchyní a světnicí — k němuž byl později přistavěn otevřený »konk«. Podobně je tomu i ve stavení č. 24 v Heleně u Karbanů. Zdá se, že podobným vývojem prošla asi všechna stavení a že tento vývoj se ukončil koncem 19. století, kdy se obytné budovy zcela přizpůsobily místním — rumunským — poměrům. Rovněž rozestavění

nábytku ve světnicích se liší od tradiční české dispozice. Mezi sdruženými okny v průčelní stěně stojí stůl a po jeho stranách u zdi postele, před níž jsou postaveny dlouhé lavice. Vedle jedné postele u stěny stojí »barák« (palanda, na níž spí děti a na níž lze přes den sedět i ležet), vedle druhé postele skříň — »jarmara« či prádelník — »jarmárka«, v rohu pak »šporhet« či »kamínka« (ve světnici, která není používána jako kuchyně) a ve druhém rohu pak truhlička, »hrabička« (všák na šaty) aj. Je obvyklé ukládat na skříň porcelánové i plechové nádobí z výbavy. V domech, kam se přivdala nevěsta a kde je i dcera na vdávání, má každá svou skříň, ve které má uložené šaty, na skříni pak výbavu a velké plechové nádobí uložené pod postelí. Kolem stolu je pak několik »stolic« či stoliček a přímo pod oknem (je-li dosti prostoru mezi postelí a stolem) šicí stroj. Podlahy v oby-

Kalkový a pletený plot se stohy kukuřičné slámy v pozadí v Gerníku. Foto Scheufler.

Kamenný a trněný plot ve Sv. Heleně. Foto Scheufler.

ných světnicích jsou ve většině případů dřevěné, v síních mnohde z řesané hlíny, stejně tak i v letních kuchyních. Ukliží se po vykrojení zametením, podlaha se drhne podle toho, kdy je kolík vody. U rumunského etnika je dřevěná podlaha i v obytných prostorách dosud málo běžná. Tato dispozice se v různých variantách v podstatě opakuje všude. Formy nábytku jsou většinou jednoduché a účelové, místy se objeví ohlas pseudoslohů z 2. poloviny 19. století, ohlasů českého lidového nábytku v 19. století je vcelku málo (vyřezávané židle, skříňkový stůl apod.). Typické je vysoké nastýlání postelí, jež může být přežitkem starší české zvyklosti. Peřiny jsou povlékány do kanafasu, polštáře zdobeny krajkovými nebo háčkovými vložkami. Přes postel se dává tmavé prostěradlo, bílý nebo barevně vzorkovaný přehoz. Výzdoba stěn zachycuje asi stav, jaký byl v Čechách ve venkovské usedlosti běžný koncem 19. století. Stěny jsou obvykle jen vyběleny či natřeny jednobarevně s jednoduchým ornamentem na celé ploše a pásem v podstroplí. Jako obrazy se obvykle vyskytují barvotisky s vlasteneckými a naboženskými motivy, rodinné fotografie, barevné reprodukcce ze starých kalendářů apod. a v kuchyních vyšívané »kuchařky« (s českými, rumunskými i německými texty). V katolických rodinách je běžný křížifix.

Kuchyňský inventář je celkově běžným inventářem venkovské domácnosti, v němž se uchovávají některé přežitky české lidové kultury 19. století. Je to především zvyk dát ustávat mléko do hrčicových nádob, do litrových lahovitých džbánek, zvaných tu »punčošky« (zajímavé, že tento termín se v české lidové keramice doma dochoval jen místy v jižních Čechách). »Punčošky«, jakož i větší džbány na vodu, zvané »krčáčky« a ostatní hliněné nádoby se dováží z okolí Turnu Severinu. Ostatní kuchyňské nádoby je většinou plechové a smaltované, jako »parádní« nádoby platí malované por-

Detail pletené a vymazávané stěny chléva v čp. 24 ve Sv. Heleně. Foto Skalníková.

celán a kamenina z počátku 20. století, většinou nevalných estetických hodnot, hlavně z maďarských továren. Dostí kuchyňského nářadí ze dřeva se dosud vyrábí podomácku. Zřejmým přežitkem 19. století je zvyk zavěšovat kuchyňské nářadí na stěny kolem »šporhertu«.

Hospodářské budovy se člení pravidelně ve tři typy: kůlny, chlévy a prostory na ukládání zásob, jež jsou v Gerníku v samostatné budově — špejcharu, či přičleněny k obytným budovám. Za zmínku stojí, že ve chlévech je společně ustájen hovězí dobytek a koně — termín »stáj« není znám — spolu s králíky a event. i jiným drobným hospodářským zvířectvem. Význačnější je chov vepřů a ovcí.

Vedle zemědělské výroby jsou to různé formy domácké a famesné výroby, jež zajišťují drobnou hmotnou kulturu. Podomácku se dosud vyrábí jednoduché hospodářské a domácí nářadí ze dřeva: podávky, stoličky, rošatky, kárličky (= dlabané truhlíčky), vckřinky (dlabané misky), stírky (= dlabaná koryta, vysekávaná sekerou a tesáky), hrabičky aj. Podomácku se stlouká mléko na maso v másnicích (dřevěných, dvoukonických), vyrábí tvaroh a »kravskej« či »povčí« sýr (tu je nutno poznamenat, že jako sýřidla se používá vepřového žaludku), podomácku se mele mouka na »vodní mlýnech«. Jsou to malé mlýnky na okolních potocích, sroubené, s jednoduchým mlynářským zařízením. Lze na nich mlít obvykle při větší vodě, tedy na

Prádelně se šitím čp. 11 v Gerníku. Foto Skalníková.

Žiže a koše utívané ve Sv. Heleně. Foto Scheufler.

jaře a na podzim. Mají svá jména, např. v Heleně na potoce Alibegu se jmenují (po vodě dolů) »Hrázň«, »Hnízdil«, »Bláznivý« či »Divoký« (protože běhoun často vyskakuje), »Boháčků« a »Maj-

roš« či »Na ltní«. Mele se pšeničná mouka »nulka«, »chlebová« a »krupička« a kukuričná mouka »drobná« a »uroje« (hrubá, z níž se vaří prasatům). Terminologie mlýnského zařízení dochovala — na rozdíl od ostatní řemeslnické terminologie — starší české názvy, např. *běhoun* (v Gerniku zvaný »furtkámen«) = vrchní kámen, *kypřice* = železný trámek, držící spodní kolo, *břeteno* = osa, *kutelice* = dřevo v kameni, do něhož je zasazena osa, *luby*, *korejtko*, *vozoubek* = regulátor, *koš*, *koník* (klepe korýtkem), *zvedadlo*, *stírka* (koryto, do něhož padá mouka, v Gerniku však tento termín neznám). Podomácku se spřádá vlna způsobem, jaký byl v Čechách běžný v 19. století, plete, kuje, provádějí se jednodušší krejčovské práce, vyrábějí hačkory a *opánky* (v Gerniku »opánci«) (krpce).

Složitější výrobky provádějí řemeslníci. Počet řemeslníků je ve srovnání s českými poměry mimořádně velký. Např. dnes je v Heleně 12 pracujících řemeslníků (4 krejčí, 3 truhláři, 2 kováři, 1 kolář, 1 švec, 1 sedlář) a v minulosti se počet řemeslníků pohyboval vždy kolem 15. Tuto okolnost lze však lehce vysvětlit tím, že hospodářsko-kulturní úroveň českých osad byla podstatně vyšší než rumunského okolí, spojení se širším okolím vždy dosti obtížné, a proto české vesnice i po této stránce musely být pokud možno soběstačnou hospodářskou jednotkou. Zůstává předmětem dalšího bádání, jakým způsobem se řemesla v obcích vyvíjela a zda někteří řemeslníci přišli již s prvními kolonisty. Technické vybavení jednotlivých řemeslníků je poměrně dobré. Objevují se tu všechny technické vymoženosti, kterých lze použít v rukodělné výrobě, byť i s určitým zpožděním či v rudimentárnějších formách. Rozhodně tu nelze najít jakékoli přežitky minulosti. Svědčí to, že místní řemeslníci měli vcelku dobrý styk s obecným pokrokem technologicko-řemeslným. Obecný úpadek vkusu, tak typický pro kapitalismus druhé poloviny 19. století, se celkem dotkl místních řemesel málo, spíše však proto, že na jednoduchých účelových výrobcích neměl místní řemeslník příliš možností uplatnit větší míru vkusu či nevkusy a pak i proto, že technická úroveň místních řemesl-

někdy byla přece jen nižší než úroveň dobrého řemeslníka v Čechách. Učedníci se učili většinou u místních řemeslníků, zřídka v jiných, zejména rumunských vesnicích. Řemeslnické zákonodárství bylo shodné s českým — Banát byl až do r. 1918 součástí Rakouska-Uherska — čímž se také nejspíše vysvětluje současný stav řemeslnické terminologie, zachycující český stav asi kolem r. 1900 s hojností bohemisovaných německých termínů. Rumunská terminologie tu nezanechala téměř žádných stop na rozdíl od jiných oblastí hmotné kultury. Jako zajímavost je nutno uvést, že nejvíce bohemisovaných německých termínů se vyskytuje v truhlářské terminologii (více než 90%), nejméně pak v kovářské terminologii (asi 30%), do níž se vloudil místy i rumunský termín, např. *mengina* pro svěrák, ovšem běžně se užívá i termínu *šroubovák*.⁴ Tento stav by ukazoval na větší kulturní a hospodářské styky místních řemeslníků s českými na rozhraní století, kdy kováři — na rozdíl od truhlářů — patřili k nejlépe organizovaným českým řemeslníkům, nejvíce bojujícím za jazykovou čistotu. Na řemeslo vedle synků řemeslníků chodili hlavně nejstarší synové ze selských rodin. Část řemeslníků měla i drobné zemědělské hospodářství, mnozí se však užívali jen provozem svého řemesla. Oblast jejich výroby byla ovšem širší: Tak kovář dělal i práce zámečnické a klempířské, truhlář a kolář i tesářské, bednářské a soustružnické, sedlář i kožedělnické a rukavičkářské apod. Mimo zemědělské práce dosud chodí značná část obyvatel *na sáhy* — pracovat do lesa.

V r. 1924—1925 byl v Heleně proveden zajímavý pokus o provoz textilní manufaktury *„Na anglicku“*. V prvních šesti letech šlo skutečně o manufakturu ve vlastním slova smyslu, neboť se pracovalo na dřevěných ručních stavech a vyráběly se kanafasy, zeřiry a *„deželiny“* se slušným odbytem v okolí. V roce 1930 byl provoz zmodernizován, zakoupeny strojní stavy, motor a postavena apretovna. Export byl pak značný, zejména do jižních částí Rumunska a do Bulharska. V továrně pracoval

Gernická žena v zimním pracovním oblečení. Foto Skalníková.

Záběr z truhlářské dílny V. Nedvěda čp. 126 v Gerniku. Foto Scheufler.

valo 15 až 20 hochů a děvčat ze vsi. Likvidovala v roce 1938, zařízení bylo prodáno, ale budova dosud stojí.

Nejnápadnějším přežitkem české lidové kultury je oděv, především ženský. Helenčané jej nazývají český kroj. Sestává z široké v pase do pásku (*limce*) nabrané sukně, blůzy pod pas s dlouhými, v koulí zdviženými rukávy (*boudou*), zástěry a šátku na hlavu. Tyto základní součástky svrchního oděvu se nosí s krátkými rukávy a spodničky, případně kalhoty. Proti chladnu se chrání více spodničkami flanelovými a barchetovými, spodní jupkou (*lajblíkem*), kalhotami pod kolena, vlnáky přeloženými na trojúhelník, ovčím kožíškem

⁴ Z truhlářské terminologie: *Verštat* (= dílna), *politřívovat*, *šlajfovát na šlajfu* (= brus), ale i brus je běžný, *dynam* (= dynamo), *hoblíponk*, (= velký hoblík), *šroubovák* (= malý hoblík), *dominon*, *šregmas* (= míra), *vingl* (= úhelník), různé typy filovacích hoblíků se nazývají *šlicích*, *abzecích*, *platfank*, *ksincobíl* apod., *fuksoanc* (= ruční pilka), *nebozoz*, *strouháč*, *kolovrátek*, *párouka* atd.

Z kovářské terminologie: *Oheň*, *vejheň*, *měch*, *kovadlina*, skládající se ze špicu a placatého špačku, *kladivo*, *prohřívky*, *rašple*, *formy na podkovy*, *podkova* (jednotlivé části: *štoiny*, *grif*, *podkováky*), *šneřcajch* na vinty atd.

Starší učedník se nazývá *kařja* (z rumunštiny).

Žena v pracovním oblečení se Sv. Heleně (V. Kovářková). Foto Jech.

bez rukávů. Na nohou dříve nosili od Rumunů převzaté opánky (kožené, někdy i gumové krpce s řemínky), obouvané na ručně pletené, z číma spřádané vlny, punčochy nebo ponožky, nyní většinou z Československa dovezené přezůvky, v létě tenisky a jinou lehkou látkovou obuv.

Sukně se šije ze tří metrů látky běžné šíře, nabíraná do pásku (*limce*) vsadu s rozparkem a zavazuje se vpředu na tkaničky, vzadu překřížené a dopředu přetažené. Z 90 centimetrové šíře se zakládá, z uší se musí dát jiné podsazení. V Gerniku nazývají sukni *sorechnička* a šiji ji širší, ze 4 m látky. Blůza se šije pod pás, vpředu zapínaná, obvykle zdobená podélnými sánky. Zadní díl je od průramků mírně rozšířen (od těla) a zastřížen buď do kulata (*hyplata do kulata*) a zdoben volánem nebo do špičky (*na šálky*) a bez ozdoby. Blůza je střižena ke krku, s límečkem. Mladé

dívky nosí na sváteční blůzu *«káču»*, pruh látky po délce přednice, zdobený portami (*stkaníčka-ma, vyložouđním, vafločkou*) a připíchnutý pod krkem špendlíkem. V Gerniku se blůza říká *kubát*, je zpravidla střižena do špičky a zdoben na přednici sánky nebo jinobarevnými tkaničkami. Děvčata nosí k zábavě na *kabátě* zvlášť *krejzl*.

Spodničky se šiji z bílého plátna, nyní se zdobí strojovým vyšíváním dováženým z Československa, dříve pouze volánem.

Zástěra je nezbytnou součástí ženského oblečení. Zdobí se pro všední nošení našivanými, pro svátečním volánem (*kraizlem*), někdy i krajkami.

Sátky na hlavu se volí podle toho, jak je celkově žena oblečena. K pracovnímu oděvu, starší oprané, na odpoledne lepší, hodící se k šatům, nejlepší do kostela. Vdané ženy vůbec nevycházejí bez sátek, svobodná děvčata chodí prostovlasá k zábavám, s vlasy od temene spletenými v cop.

Rozdíl mezi všedním a svátečním oblečením je v materiálu a stupni opořebování oděvu. Do práce se berou staré oprané součástky oděvu, neopotřebovanější na práci po domě, na dvoře a ve chlévě. Na polní práci, kdy je velké horko, je počet součástek nejniutnější a u starých blůz si ženy utírají rukávy.

Sváteční oblečení je odstupňované. Nejlepší si berou ženy v neděli dopoledne do kostela. Mladší ženy světlejší, sukni i blůzu stejného vzoru (*celý šat* v Gerniku), zdobenou zástěru z jemného materiálu, světlý šátek s vzorkem nebo zlatými proužky. Po návratu z kostela vše uloží do skříně, obléknou si nedělní sukni, blůzu a zástěru a připravují oběd. Na odpolední pohožnost, po které chodí ženy na návštěvy, volí sváteční oblečení zase světlé, ne však tak slavnostní jako dopoledne. I starší ženy takto střídají oblečení, avšak tmavších barev, s nenápadnými vzorky. V pástu se obecně oblékají do tmavšího oblečení. Sváteční oblečení je bílé, obvyklého střihu, zvláště zástěra

Heleně ženy při východu z baptistické modlitebny, Foto Karousický.

Žena a muž ve středním zimním oblečení v Gerníku. Foto Skalníková.

je z jemného materiálu a zdobená. Na hlavě nosí nevěsta věnec z bílých kvítků, který se pak ukládá mezi památní předměty. Přes ruku má složený bílý velký vlněný nebo bavlněný šátek.

Počet oblečení se dříve různil podle sociálního postavení, ale bylo zvykem, aby děvče mělo do výbavy nejméně 25. šaty. Dnes jsou šatníky ještě bohatší, protože se v domácnostech tak nešetří jako dříve, kdy byl velký hlad po půdě. Látky, na letní šaty bavlněné tisky, na zimu barchet se kupují v Moldavě, ale i při cestách do Oršavy a Temešváru, nyní i při návštěvách v Československu, a na hezký, nový vzorek ženy nelitují peníze. Zvláště jsou hledány jemné batisty (*vapér*) na zástěry, kašmírové šátky, *krájsly* a vyšívání. Obvykle se kupuje na dvoje šaty najednou (v Gerníku, »z každé formy dvoje hadry«). Tmavší šaty se donosí na všedno, světlé se i dědí z matky na dceru.

Sukně se ukládají tak, že se stočí, tkaníčkou se ováže pásek (*»límec«*) a navěsí se sváteční na kolík ve skříni, všední na *»kuliky«* — věšáky na zdi. Blůzy (*kabáty*) se pokládají do přihrádek ve skříni nebo do zásuvek prádelníků, zástěry na dno skříni a šátky do zásuvky. Sukně jsou naškrobené, takže se nemačkají, blůzy se případně přežehlí (přetáhnou). Pere se obvykle ve čtvrtek, v pátek se začne se žehlením. Škrobí se domácím bramborovým škrobem, žehlí se žehličkami na dřevěné

uhlí, volány u zástěr se kulmuji kovovou kulmou se třemi vlnami, která se dává ohřívát do žehličky.

Dětské oblečení batolat obojího pohlaví se neliší. Holčičky i chlapci nosí v zimě flanelové a barchetové, v létě bavlněné, potištěné šatečky, vzadu zapínané, dlouhé do poloviny lýtek, a na hlavě čepiček. V zimě punčochy pod kolena upevněné gumou a přes ně barchetové kalhoty pod kolena, chlapci s rozparkem. Přes šaty nosí větší děti zástěrku, chlapci s jednou velkou kapsou, holčičky se dvěma. Větší chlapci mají kalhoty přešíité z mužských, k tomu kabátek. Děvčátka mají vlasy spletené od temene hlavy v čůpek, na hlavě v chladnu šátek, hoši čepici, v zimě beranici — ušanku. Teprve děti školního věku se oblékají do stejně střižených šatů jako dospělí. Děvčata v zimě nosí přes šaty teplý barchetový krátký

Ženský i dětský oděv si udržel v základě specifickou českou tvářnost (až na dva nošení rumunských kožíšek bez rukávů a kožených opánek-krpců) a je dokladem českého vesnického nekrojového odívání druhé poloviny minulého letí. Zastavili jsme se u něj podrobněji proto, že jej v celistvosti z Čech zachycen nemáme. Je zajímavé, že se tato forma lidového oblečení udržuje v plné šíři a nezdá se být na ústupu. Je to způsobeno jednak tím, že i v rumunském okolí se nosí doposud tradiční lidový oděv a pak i praktičností.

Způsob nošení vody. Foto Karbusický.

V pase upnuté oblečení posiluje tělo v těžké práci, široké sukně jsou v létě vzdušné a v zimě ve více-
rém vydání hřejí. Ženy, které si samy šijí, i švad-
leny mají vyzkoušené střihy, takže není problé-
mem zhotovení nových šatů. Po městsku oblečené
chodí v obou vesnicích jen učitelky a v Gerniku
rumunské úřednice Svatu. Ani při návštěvách pří-
buzných v Československu tradiční oděv neodklá-
dají a nestydí se za něj.

Mužský oděv byl přizpůsobivější jak obecné mó-
dě, tak místním rumunským zvyklostem. Zimní
oblečení, které jsme měli možnost sledovat, je buď
z kupovaných materiálů, nebo přímo hotová kon-

Helenští děti na cestě ze školy. Foto Skaláková.

fekce, nebo z domácího valchovaného materiálu
ze kterého se šijí kabáty po zdejším rumunském
vzoru. Také užívání vysokých homolovitých ber-
nic a kožíšků — hrudňáků (peptár) je pod rumun-
ským vlivem. V poslední době zasahují do obl-
čení i věci dovezené z Československa, především
obuv (hoňinky, kecky) a koženkové kabáty. Slav-
nostním oblečením je černý oblek, který je u
svatbě ozdoben širokou bílou pentlí s myrto-
kokardou. Mimo svatby, taneční zábavy a pohřb-
se nenosí.

Dnešní helenští a gerničtí hospodáři jsou pátá
generací potomků prvních přistěhovalců. Sami s
již nepamatují odkud, z kterých vesnic jejich
předkové přišli, ale archivní zprávy ukazují, že
Helena je osídlena především ze středních Čech
z kraje Čáslavského, Gerník z Plzeňska. Ačkoli
první helenští obyvatelé byli evangelíky a dodne
téměř polovina obce je nekatolíků, způsob život
obce ovlivnili katolíci. Vliv náboženství je dodne
silný, nikoliv však vlivem církve (v Heleně nen-
aní katolický ani evangelický farář), ale jako tra-
diční zvyklost společenského i rodinného života
Nesporně mělo a má vliv na udržení českosti
vesnic.

Za 140 let svého trvání vesnice ve své etnické
skladbě zůstala nedotčena okolním cizím etnikem
Krátkost výzkumu nedovořila zabývat se bližší pří-
buzenskými vztahy, je však jasné, že vesnice zů-
stala až na výjimky endogenní, sňatky se uzavíraly
uvnitř vesnického kolektivu, do nedávné doby ještě
pouze uvnitř jednotlivých náboženských skupin
Znamená to tedy, že téměř všichni obyvatelé ves-
nice jsou spřízněni. Sňatky podle církevního i svě-
tského zákona se uzavíraly nejvýše mezi druhým
bratrance. Mezi bratrance a sestřenicí jen ve vý-
jimečných případech. Antropologické studium by
jistě přineslo zajímavé výsledky. V současné době
se dívky vdávají v 16—18 letech, chlapci většinou
po vojenské službě, ale jsou i výjimky. Rodiny jsou
vícedětné. Nevěsta se zpravidla stěhuje do rodiny
muže, má-li on doma ještě další sourozence, hle-
dají dům do nájmu nebo kupují. Dříve se mladý
manželům za pomoci obou rodin stavěl dům nový
dnes je situace jednodušší, v obci je řada domů
jejichž majitelé reemigrovali do Československa
Věnem dostává nevěsta 1—3 jochy pole (joch =
= 4/7 ha), krávu, nábytek, výbavu a peřiny. Dříve
většina děvčat sloužila již od 11 let ve městě,
tak si na nábytek a výbavu ušetřila. I dnes ještě
odcházejí do služby (pokládá se to za přednost
že se ve městě něco naučí), příznivější hospodář-
ské poměry dovolují rodičům dcery lépe vybavit
Peníze se věnem nedávají. Svatby se konají o ne-
dělích v masopustě, udržují se staré formy obřa-
dové, úloha družby, svatebních říkání, zábav i
šprýmů obecně známých z Čech.

Hospodářství předávají rodiče nejmladšímu sy-
novi až tehdy, když už se silami nestačí. Vedení
hospodářství drží v rukou otec, kterému i ženatí
synové, kteří žijí doma, odevzdávají výdělyky z prá-
ce mimo hospodářství [v lese, ve městě]. Hospo-
dyně má nárok na peníze, které strží na trhu za
máslo, vejce a jiné produkty. Za to kupuje, co jí

třeba do domácností (cukr, sůl, koření, kávu, čaj) a pro sebe a dcery, které jí pomáhají, šatstvo.

První dítě přichází obvykle do roka po svatbě, další ve dvou či tříletých intervalech. Porodnost nebyla omezována, nyní využívají některé matky mnoha dětí zákona, který umožňuje lékařské přerušování těhotenství. Matky kojí děti do půldruhého roku, od šesti měsíců přikrmují kaší, později běžnou stravou dospělých. Ženy zvykle těžké práci jsou otužilé, takže dříve porod pro ně neznamenal žádnou výjimečnou událost a mnohdy se odbyl i uprostřed práce na poli. V poslední době mnohé ženy rodí v porodnici v okresním městě. Ke křtu se s dítětem musí do Gerníku, matky se bojí čekat se křtem, až přijde farář. Obvykle chodí matka s kmotrou. V Gerníku je zvykem, že matka jde s okřtěným dítětem »táč« [na návštěvu či besedu] po příbuzných. Pouze v zimě má matka více času na péči o děti. Od jara do podzimu jsou na starosti starším sourozencům nebo práce neschopným babičkám. Nejmenší, kojence, berou matky s sebou na pole, kde je ukládají do *hejšidla* z roztřívené dřeviny. Odrostlejší děti po vyučovacích hodinách jsou přidržovány při domácích a hospodářských pracích, mnohdy i velmi náročných. Do školy chodí dnes všechny školou povinné děti, což dříve zvláště u děvčat nebývalo. Do čtvrté třídy se učí česky, pak rumunsky. Ne všechny děti mají dostatek času na učení, pracovní povinnost je mnohdy odvádějí od školní práce. Zatím výjimečně pokračují děti ve studiu po skončení povinné sedmileté školní docházky. Pouze dvě dcery býv. dělníka v Heleně jsou učitelkami v Gerníku a tři děti v současné době studují.

Poměr dětí k rodičům, mladých ke starším je velmi uctivý, od dětí se vyžaduje naprostá poslušnost. Děti rodičům vykají, tchána a tchyni oslovují pantáto a panímámo, širší příbuzné i sousedy teto a strejko.

Rozvětvené příbuzenství má vliv i na společenské poměry v obci. Vytváří se tak několik okruhů uvnitř katolické, evangelické i baptistické části obce. Ženy ze spřízněných rodin se scházejí v zimě při dračkách, kdy se v jedné rodině po několik týdnů dere peří i pro další příbuzné. Pravidelně přicházejí ženy, mladé dívky i skolačky, matky i s malými dětmi, které spící pak odnášejí muži domů. Při draní si ženy vyprávějí, co nového ve vsi, vzpomínají na různé příběhy i zpívají. Z mužů přicházejí jen někteří, na »dodernou« s pitím a zákusky všichni. V neděli po odpolední mši chodí ženy na návštěvu k příbuzným a kamarádkám. Po celé zimní období scházejí se příbuzní i známí po večerech na »táčkách« (v Gerníku *táč*). Muži se scházejí večer a po mši »na stráži« v obecním domě, kde je také konsum. »Stráž« je vzpomínkou na dřívější místa soustředění vojenských hlídek, které konaly strážní službu na hranici.

Na Silvestra, v masopustě, o posvícení je ve vesnici taneční zábava. Průvody maškar na masopustní úterý se již nedělají, na velikonoce a vánoce se přísně dodržují předepsané náboženské obřady. Jarmarku v Bosňáku se účastní většina obyvatel českých vesnic z okolí.

Sadteční dětské oblečení ve Sv. Heleně. Foto Skalníková.

Rodina Eliášová ze sv. Heleny. Na kraji vlevo význačná zpěvačka lidových písní A. Salabová, roz. Eliášová. Foto Karbusický.

Pokud jde o různé pověrečné praktiky spojené se zemědělstvím, v Heleně si na ně ještě vzpomínají, ale už je téměř neprovádějí. Déle se udržely v Gerniku, kde se na Štědrý den za zpěvu »Vozujte se stromkově« ovazují stromy pověšly, aby neomrzly, chodí na Štěpána s koni na »zlatou vodu«, »nastrojuje« se pšenice před setím, nastrokají do pole svčené kočičky proti kroupám, natírá se dobytek klokočím protí vlkům a užívá i dalších pověrečných praktik. Z pověrečných praktik spojené s léčením se udržují ty, které mají racionální charakter, tj. především různé způsoby užívání bylin jako léčiva.

I když obec žije intenzivním náboženským životem, nedá se charakterisovat jako názorově zaostalá. Jeví se to nejen v pokrokových způsobech hospodaření, ale i v rozvíjení práce bytí malé stranické organizace a ve spolupráci s rumunskými sousedy. Existuje pochopitelně rozdíl v úrovni vzdělání a názorů mužů a žen, které jsou upoutány jen k rodině a hospodářství. Velký vliv na kulturní úroveň života v obci má spojení s okolními a známými, kteří reemigrovali do Československa. Vzájemné návštěvy přispívají nejen našemu zkušenosti a zavádění nových forem ve všech jevů života, ale i k porovnání výsledků organizace hospodářské i veřejné.

DIE KULTUR DER RUMÄNISCHEN ČECHEN.

MATERIELLE UND GEISTIGE KULTUR.

Zusammenfassung.

Die böhmischen Dörfer in Rumänien liegen in einem abgelegenen Terrain im südlichen Teil des Banates, wo sie in den 20.—30. Jahren des 19. Jahrhunderts von einzelnen, aus verschiedenen Gegenden Böhmens stammenden Gruppen besiedelt wurden. Volkskundliche Forschungen wurden in diesen Dörfern bisher nicht durchgeführt und daher begann man mit dieser Forschung im Dezember des Jahres 1961 in den sieben tschechischen Gemeinden der Bezirke Orșova und Moldavia Nova in der Ortschaft Sf. Elena. Gleichzeitig wurden Orientierungsdurchforschungen in Gârnic und Ogradena Nova unternommen.

Die grundlegende Produktion in beiden Gemeinden ist die Landwirtschaft, welche die Lebensart sowie die Kultur der dortigen Bewohner beeinflusst. Die Formen der Landwirtschaftsproduktion sind den dortigen klimatischen Bedingungen und Bräuchen angepasst, jedoch in der Terminologie blieben manche alte böhmische Benennungen erhalten. Die Kost der Bevölkerung ist mit der Tradition der böhmischen Küche im Zusammenhang, wenn auch diese durch manche rumänische Speisen, hauptsächlich solche aus Kukuruz, bereichert wurde. Die Formen der Siedlereinheiten sind den dortigen geographischen Bedingungen angepasst, doch im Ganzen werden sie von den lokalen rumänischen Siedlungstypen abgeleitet. Gleichfalls ist die Gruppierung der Anwesen sowie Räumlichkeiten mit den örtlichen Dispositionen im Zusammenhang, wenn auch stellenweise manche ursprüngliche böhmische Elemente (Überbleibsel schwarzer Küchen, Speicher etc.) erhalten blieben. Dieser Prozess, d. h. der Wandel der ursprünglichen böhmischen Anwesen in rumänische, vollzog sich wahrscheinlich am Ende des 19. Jahrhunderts.

Die Einrichtung der Wohn- und Wirtschaftsräume bildet einen Übergangstypus zwischen der ursprünglichen böhmischen und lokalen rumänischen Einrichtung und Aussteuer. Üblich sind verschiedene Formen der jeweiligen einfachen Hausgeräte, ferner das Spinnen der Wolle, das Stricken und Häkeln, die Erzeugung von Hausschuhen und Sandalen, einfache Schneiderarbeiten, die Erzeugung von Butter und Käse sowie das Mahlen des Getreides in kleinen Wassermühlen. Kompliziertere Erzeugnisse werden von einer verhältnismässig grossen Anzahl von Handwerkern hergestellt; es gibt Schneider, Schuster, Tischler, Schmiede, Sattler, Maurer und Zimmerleute. Die Handwerkerterminologie ist ungefähr jene, welche in Böhmen in den 90. Jahren des 19. Jahrhunderts üblich war. Der auffallendste Überrest der böhmischen Volkskultur des 19. Jahrhunderts ist die Kleidung, besonders die der Frauen, wobei die Čechen von den Rumänen nur das Tragen von Sandalen sowie verschiedener Winterpelze und Mützen übernahmen. Den Unterschied zwischen der Feiertags- sowie Wochentagskleidung bildet nur das Material und das abgetragene Aussehen der einzelnen, für den alltäglichen Gebrauch bestimmten Kleidungsstücke. Die Farbe der Festkleidung hängt von den Anlässen, zu welchen dieselbe bestimmt ist, sowie von den Jahreszeiten ab.

Vom gesellschaftlichen Standpunkt bilden sich bestimmte Kreise von Verbänden sowohl unter dem Einfluss verschiedener Konfessionen (Katholiken, Baptisten, Evangeliker), als auch im Rahmen der verwandtschaftlichen Beziehungen. Den Grundbesitz erbt der jüngste Sohn und zwar schon damals, wenn die Eltern nicht mehr fähig sind die Wirtschaft zu führen. Eheschliessungen ausserhalb des Dorfes und zwischen Bewohnern mit diversen Glaubensbekenntnissen sind sehr selten. Nur selten können sich die Kinder nach Beendigung der siebenjährigen Schulpflicht dem Studium widmen. Volksümliche Sitten und Bräuche sind bereits fast vergessen, abergläubische Praktiken anlässlich verschiedener Gelegenheiten leben nur mehr im Gedächtnis der älteren Bewohner. Das Kulturleben konzentriert sich in den Wintermonaten auf abendlichen Plauderstündchen, an denen sich hauptsächlich Frauen beteiligen; Männer pflegen abends auf dem Gemeindeamt Zusammenkünfte zu haben. Die Entwicklung des kulturellen, gesellschaftlichen-wirtschaftlichen Lebens beeinflusste in den Jahren 1946—1950 einerseits die Reemigration eines Bruchteils der Bevölkerung aus Rumänien nach Böhmen, andererseits im Jahre 1958 die Gründung von landwirtschaftlichen Genossenschaften.

LIDOVÉ POVÍDKY

JAROMÍR JECH

Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Praha

V současné folkloristice můžeme čím dál tím zřetelněji sledovat jeden z výrazných rysů: Stále častěji lákají k sobě tzv. jazykové ostrovy nebo národnostní menšiny.¹ Snad největší pozornost sířhuje na sebe prozaický folklór. Již proto přichází slovesný folklorista s opravdovým zájmem a pln očekávání do dosud neprobádaných českých vesnic v Rumunsku.

Není třeba zvlášť zdůrazňovat, že folkloristický výzkum je časově velmi náročný a že určitou lokalitu nebo i jediného vypravěče je nutno studovat po delší dobu, často i po řadu let.² Po první sondáži nemůžeme tedy ještě zdaleka načrtnout obraz o lidové próze ve zkoumaných vesnicích, z nichž jsme ve Sv. Heleně strávili zhruba týden, v Gerniku prakticky jeden den a v Nové Ogradeně necelý den. Avšak je již dnes možné vnášet částečné a prozatímní světlo do otázek, s nimiž jsme do českých vesnic v Rumunsku přijížděli po předchozích zkušenostech ze slovenského etnika v Maďarsku³ a českého etnika v Polsku.⁴ Jako celek vyplývají z našeho metodologického zaměření úplně odchylného od postupu hlavně v obdobných pracích západoněmeckých,⁵ neboť jejich řešením můžeme přispět k širokému, objektivnímu objasnění folklórní problematiky v studovaných vesnicích. Jsou to otázky tři:

1. Co si rumunští Češi uchovali z vypravěčského repertoáru přineseného z původního domova?

2. Jaké povídky, vzniklé jako odraz životní situace a životních podmínek v novém domově, přešly do jejich folklórního fondu?

¹ Srv. Ingeborg Weber-Kellermann: *Zur Frage der interethnischen Beziehungen in der »Sprachinselvolkskunde«*; *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, sv. 62—1959, seš. 1.

² Viz např. Gyula Ortutay, *Současné bádání o maďarských lidových pohádkách*; *Český lid*, r. 42-1955, str. 228 n.

³ Linda Déghová—Jaromír Jech, *Příspěvek k studiu interethnických vlivů v lidovém vypravování*; *Slovenský národopis*, r. 5-1957, č. 8.

⁴ Jaromír Jech, *U kladských vypravěčů po padesáti letech*; doslov v jeho vydání *Kladských povídek Josefa Štefana Kubína*, Praha 1958, str. 443—449. — Týž: *Lidová vyprávění z Kladska*; Praha 1959. — Týž: *Pohádky kladských Čechů*; *Český lid*, r. 46-1959, č. 6.

⁵ Rozborem západoněmeckých prací prokazujících nesprávný přístup k folklórnímu materiálu z bývalých německých oblastí ve východní a střední Evropě, jehož je více méně skrytou formou namnoze využíváno k nebezpečně revizionistickým až revanšistickým cílům, zabývala se v Berlíně koncem února 1962 zvláštní národopisná konference.

⁶ Josef Štefan Kubín, *České emigrantské osady v pruském Slezsku — Čechové strádají*; Praha 1931, str. 129 n.

Matěj Hráza, nejlepší helenský vypravěč, nar. 1881.
Foto Jech.

3. Jaké látky přejali rumunští Češi od jiných etnických skupin a jakým způsobem je zpracovali?

Co se týče první skupiny, totiž látek přinesených ze staré vlasti, pátrali jsme nejujistěji po prozaickém druhu umělecky nejvyzrálejších, po pohádce. Naše dosavadní úsilí se nesetkalo s pozoruhodnějším úspěchem, zvlášť když jsme stranou nechali pohádková podání, o nichž vypravěči přímo prohlásili, že je četli.

Zcela negativní byla naše zjištění ve Sv. Heleně, ačkoli právě tam jsme výzkumu věnovali nejvíce času. Nelze nezpomenout na někdejší zklamání Josefa Štefana Kubína, když se marně pídlil u střelinských Čechů po pohádce. Naprostý nedostatek pohádky vysvětloval mimo jiné tím, že střelinským kolonistům v letech strádání a vyčerpávající při budování nového domova nezbyval na věni pohádky prostě čas a že evangelická vost byla nepřívnliva duchu pohádek.⁶ V obou podmínkách žili bezesporu i helenští kolonisté, vyznačovala je z valné části i zhruba táž lita. Jenže pohádky jsme nenalezli ani v helenském prostředí katolickém. Aby bylo jasno: pohádky tradované jako odkaz předků, kteří přišli z Čech; pohádková vyprávění pozdější provenience, resp. později přejatá, v místním prostředí kolují, jak se ještě zmíníme.

Josef Schneider (1868—1962), nejstarší helenský vypravěč a pamětník. Foto Jech.

V Nové Ogradeně, kde český živel je v mízivé menšině, jsme z úst Marie Vraspirové (nar. 1895) zaznamenali torzo pohádky o ženichu uprovi.⁷ Informátorka jí dává titul *Vo sedmi pannách* a z dvou kusých vyprávění M. Vraspirové možno sestavit tento regist: Rodiče měli sedm neprovdaných dcer. Jedna řekla, že by si vzala i čerta. Při předení spadlo jí něco (asi klubko — pozn. J. J.) na zem a ona uviděla hezky oblečeného pána. Provdala se za něho, měla s ním syna a pak teprve zjistila, že její muž je čert. Utíkala od něho, schovávala se před ním a on jí nejdříve vzal syna (podle prvního vyprávění ho zabil). Nakonec dopadl jí a zabil ji (podle prvního variantu se ztratila). V české lidové tradici je tento typ poměrně dosti rozšířený⁸ a fragment zapsaný u M. Vraspirové má ve svém úvodu motivicky blízko k pohádce Františky Stránecké *O dvanácti pekelných mládencích*,⁹ avšak jinak chybí kombinace se syžetem o dívce-květině,¹⁰ obvyklá v českých variantech a považovaná Jifím Polfivkou za složení slovanského původu.¹¹ Kromě toho zná M. Vraspirová rčení: »Ty si hloupej jako ten Honza, co nes ty vrata.« Nejde zde o nic jiného než o odlesk

jedné z humorných pohádek,¹² která je dobře známa v českém pohádkovém fondu.¹³ Vypravěčka sama udává, že to mělo ještě nějaký začátek a konec. Obě látky slyšela od své matky.

V Gerniku jsme zapsali pohádku o zlatém ptáčkoví ze zlatých zámků, jehož zpěv uzdraví nemocného otce [viz č. 1 v ukázkách připojených k našemu článku]. Je to typ velmi rozšířený v evropském folklóru¹⁴ a rovněž oblíbený v české tradici.¹⁵ Vyprávěl jí Josef Roth (nar. 1927 v podobě již značně narušené a zjednotněné). Přejal ji od svého otce Jana Rotha (nar. asi 1880), který zemřel ke konci druhé světové války) pochopitelně s jistotou tvrdit, že se tato uchovala v ústním podání již od příchodu předků z Čech; může v tomto případě běžet i o pozdější recepti, zejména z Četby.

Soustředěný zájem jsme věnovali též povídkám, jež se v českém ústním podání vyznačují poměrně hojnou frekvencí a stále relativně silnou životaschopností, tj. vyprávěním démonologickým. Sestavili jsme seznam nejběžnějších démonologických postav nebo vůbec pověrečných témat a dotazníkovou metodou jsme zjišťovali jejich výskyt v místní lidové tradici. Celkem jsme tímto způsobem postupovali u deseti informátorů, z nichž čtyři byli ze Sv. Heleny, čtyři z Gernika a dva z Nové Ogradeny. Kromě toho jsme se příležitostně, ale nikoli na všechny body, dotazovali i dalších vypravěčů. Naše zkoumání přinesla tyto výsledky, jež samozřejmě nepokládáme dnes již za konečné:

Byli jsme překvapeni, jak málo se v lidové paměti udrželo motivů z povídek o vodníku (hastrmanovi), světýlkách (bludičkách), mŕách a plivníku (šotku, hospodářičku, raráškoví). Poslední postava je prakticky ve všech vesnicích neznámá; znají jen jméno rarášek a spojují je s čertem, který »prej má devadesát devět menáč« (Jan Šebek, nar. 1905 v Nové Ogradeně) a který mívá též podobu psa (Adolf Veselý, nar. 1879 v Nové Ogradeně). Ale především udivuje, že se vůbec nic nevypráví o hastrmanovi, snad nejčastější démonologické postavě na širokém prostoru slezském a v přílehlých oblastech, a tedy pochopitelně též na celonárodním území českém. V Gerniku a ve Sv. Heleně se o hastrmanovi vzpomínalo pouze tolik, že se jím strašily děti, aby se nenaklíněly do studny, kam by je prý stáhl. Praktický zánik povídek o hastrmanovi v Gerniku a ve Sv. Heleně bezesporu souvisí s nedostatkem vody v těchto vesni-

⁷ Antti Aarne—Stith Thompson, *The Types of the Folk-Tale*; Helsinki 1928, typ 303. Dále citujeme zkráceně ATH.

⁸ Václav Tille, *Soupis českých pohádek*; Praha až 1937, zvláště díl II/2, str. 336 nn. Dále citujeme jen Tille.

⁹ Františka Stránecká, *Pohádky*; Olomouc 1927, str. až 39.

¹⁰ ATH 407.

¹¹ Václav Tille, *Folklovy studie ze srovnávací literatury*; Sborník prací věnovaných prof. dr. J. Polfivkou k sedesátému narozeninám, Praha 1918, str. 89, č. 121.

¹² ATH 1853.

¹³ Tille I, 423 nn.; II/2, 483 n.

¹⁴ ATH 550.

¹⁵ Tille II/1, 2 nn.

cích. Nicméně ani v Nové Ogradeně při Dunaji se o hastrmanovi nevypráví. Jen zmíněná M. Vraspirová říká, že hastrmanem v Dunaji strašili děti. Jinak se uvádí, že v Dunaji je ďábel, ovšem vyprávění o něm v této souvislosti je původu rumunského, jak se ještě zmíníme. Značně matně jsou též představy o mŕáčích. Pouze v jediném případě se postoupilo nad mlhavou zmínku [mŕa chodí v noci na lidi cucat krev], a to v informaci Anny Boudové (nar. 1904 v Gerniku). Pro její stručnost ji přinášíme již na tomto místě a nikoli až v ukázkách: »Moury cucaly děti. Proto sme jim dávali sekýrky do kolíbky a taky nůž sme dávali a taky sme psávali takový čary jedným tahem. Muj syn říkával, že ho bolí cici, tak hned sme mu to dávali.«¹⁴

Všechny dotazy na světylka byly zodpověděny negativně, s jedinou výjimkou. Nejstarší helenský občan, Josef Schneider (nar. 1868), si vzpomněl několika slovy na vyprávění, které slyšel před více než osmdesáti lety a které svým původem — jak sám bezděčně uvádí — sahá do Čech (ukázka č. 2).¹⁵ Není nezajímavé dodat, že vesměs všechny zmíněné pověrečné postavy jsou ve folklóru sousedního etnika, totiž ve folklóru rumunském, naprosto neznámé.¹⁶ Poněkud jinak je tomu s vyprávěním o hoření (čistění) peněz. Z rumunského folklóru nebyly prý tyto povídky dosud zaregistrovány, ale není vyloučeno, že v něm žijí. Zaslýchli jsme je ve Sv. Heleně a v Nové Ogradeně. V ukázkách uveřejňujeme dva varianty (č. 3).¹⁷ Mají takovou podobu jako analogická vyprávění z českých krajů, totiž předkládají se jako vlastní zážitek nebo jako příhoda konkrétního místního občana. Navazují tak v lidové tradici na starší povídky, které si původní kolonisté patrně vzali s sebou z Čech.

Zcela jiný pohled skýtají početná a rozmanitá vyprávění o »čarování« (škodění dobytku, uhranutí, po případě zařkávání, léčení). Jsou někdy trvalou, jindy doznívající součástí myšlenkového obzoru lidu v uvedených vesnicích. Prokazují neobyčejnou životnost, a to dokonce i v repertoáru evangelických a baptistických vypravěčů, kteří zatajují svou pověrčivost a přiznávají se k ní, byť pouze částečně, teprve tehdy, když se vytvořil upřímně přátelský kontakt mezi vypravěčem a sběratelem. Poněvadž tento vztah nabyl na srdečnosti někdy až těsně před našim odjezdem, dovědli jsme se o četných podáních tohoto okruhu pozdě a nesta-

Adolf Růžička, jeden z významnějších helenských vypravěčů a pamětníků. Foto Jech.

čili jsme je zatím všechna zapsat. K udržování těchto vyprávění v aktivním repertoáru nebo alespoň pasivně v paměti přispívá vataou měrou sousední rumunské prostředí, v němž žijí možná ještě intenzivněji než v českých vesnicích.¹⁸

Vcelku možno říci, že zásoba folklórních povídek české provenience, resp. přesněji, přenesených českými kolonisty, značně vybledla. Můžeme si tím potvrdit též, že názor o dlouhověkosti ústní tradice bývá nejednou romantický, že naopak tato tradice zaniká, není-li posilována okolními vlivy (působení sousedního etnika, po případě působení četby apod.), či neexistují-li jiné reálné podmínky pro její další život.¹⁹ Ovšem připomeňme si opět: Definitivní soud i v této otázce budeme moci pronést po ukončení série plánovaných výprav.

O druhé skupině, o povídkách vzniklých v domově, promluvíme jen krátce, protože zvlášť taďa bude třeba po shromáždění potřebného materiálu provést důkladný rozbor a nezaměnitelně s aklimatizační látkou přejatých odjinud.

Příklad adaptace takové starší látky v místním prostředí jsme před chvílí již poznali — ve variantě o čistění peněz. Svádět by zde mohla nová lokalizace a konkretizace ve vztahu k osobě, ke které se příběh váže. Ve skutečnosti ovšem nejde o nic jiného než o aktualizaci tradiční povídky.

¹⁴ Srovn. Hamuš Máchal, *Nákres slovenského bájesloví*, Praha 1891, str. 175 na. Dále citujeme zkráceně Máchal.

¹⁵ Máchal 158 na.

¹⁶ Podle informací Cornelia Barulescu, pracovníka bukureštského folklóristického ústavu (Institutul de folclor). S ním a zároveň s Gottfriedem Habenichtem, pracovníkem téhož ústavu, konzultoval jsem o eventuelních paralelách jinonárodních v Rumunsku k zápisům pořízeným ve zkoumaných českých vesnicích. Oběma děkuji za cennou pomoc.

¹⁷ Máchal 158 na.

¹⁸ Srovn. Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele populare române*, Cebrăuți 1903.

¹⁹ Jaromír Jech, cit. článek *Povídky kladských Čechů*, str. 261.

Náše a koše ulívané ve Sv. Heleně. Foto Scheufler.

Bezsporu v novém prostředí vznikla přechodná a pestrá vyprávění ze života, stojící namnoze těsně na hranici folklóru a nejednou i mimo ni. Patří sem např. rozmanité vzpomínky, hlavně žertovného charakteru, na vlastní život nebo život předků, a zejména humorný cyklus historek o dědovi Kněrkovi a jeho synech. Zatímco úzce osobní či rodinné reminiscence podržují si většinou individuální ráz, mají veselé historky o dědovi Kněrkovi a jeho synech výrazné kolektivní rysy, projevující se tím, že jsou obecně známy v celé Sv. Heleně, že je tedy možno zapsat z různých úst, že se jasně připínají k tradičnímu folklóru nebo obsahují dějové články analogické některým motivům v povídkách na české půdě (např. omylem se sní věc, považovaná za určité jídlo, třeba za kucmoch) atd.

Přesto za specifická podání ve Sv. Heleně, Gerniku a Nové Ogradeně považujeme vyprávění jiná — totiž takové povídky, které ličí příchod českých kolonistů do nového domova. Ve vyprávění zmíněného Josefa Schneidra se toto ličení spojuje s jiným charakteristickým podáním helenským, s historkou o neobyčejně velikém hadu (ukázka č. 4). V jiných variantech nabývá tato látka nadpřirozené prvky, které se objevují mimo jiné v pohádkách o drakobijci. Názorným příkladem tohoto zpracování je interpretace Aloise Kovářka (nar.

1920; ukázka č. 5). Vůbec různé příběhy o hadech jsou pevnou součástí vypravěčského repertoáru ve Sv. Heleně a zdá se, že i v Gerniku.

Je možno se domnívat, pokud pozdějším rozбором nedojdeme k jinému názoru, že místní helenské proveniencí je vtipná humorka o zajatém vojákově (ukázka č. 6). Její autorství se připsuje asi dvaasedmdesátiletému Karlu Karbulovi, který přesídlil do Československa a žije v Drnholci u Přerova. Jde o povídku z rámce sedmilhářských příběhů, která některými motivy, např. osvobozením ze zabeđeného sudu, projevuje souvislost s folklórem tradičním.²² Je ve Sv. Heleně velmi oblíbená.

Pro Novou Ogradenou je příznačný příběh o šenkýři, který se zmocnil pokladu. A vůbec i jiné povídky o pokladech, některé jako povídky ze života a jiné zase jako tradiční látky (při kopání pokladu se nesmí promluvit), zdají se být v této vesnici velmi rozšířeny. Ovšem zmíněné vyprávění o šenkýři, které otiskujeme ve dvou variantech (č. 7), patrně nevzniklo v ústech místních Čechů, byť jde o příběh starou jen několik desetiletí, nýbrž k nim přešla asi z rumunského prostředí.

Tím tvoří příběh do jisté míry přechod ke skupině třetí, do níž spadají povídky přejeté od jinonárodních sousedů. Pochopitelně nejvíc se přejímá od Rumunů, poněvadž styk s nimi je nejčastější a nejpevnější. Například již vzpomenuté povídky o »čarování« jsou nade vše pochybnost zasaženy rumunským vlivem. Od Rumunů mají Češi vyprávění o revenantech — muroních. V Nové Ogradeně se vypravuje o ďáblu z Dunaje, kterého prý Rumuni vyvolávali, většinou k večeru, a »dyž vyjde, musejí mu dát hlavu. Von žádá člověčí, ale dají mu slepičí, vod kohouta větším dšlem« (Jan Šebek, nar. 1905). »Dyž někdo šel na soud a měl těžkej soud, tak šel k ní (tj. k staré ženě, která uměla vyvolávat ďábla — pozn. J. J.) a vona mu pomohla. A ten ďábel zhloupěl pak ty pány, co byli u soudu« (Adolf Veselý, nar. 1879.) Pověrečné skladby o ďáblu z Dunaje nebyly rumunskými folkloristy sběratelsky dosud zachyceny a rozbor i výklad motivů, z nichž některé připomínají keltské prvky, by dnes byly ještě předčasné.

Způsob převzetí cizích látek není vždy stejný. Někdy jde o přejímání více méně jen bezděčné — zaslechne se ta či ona povídka a setrvá pak v paměti, aniž se stala v českých vesnicích organickou částí vypravěčského repertoáru. Jak naše pozorování zatím ukázala, setrvávají v rovině pasivního převzetí právě uvedená temata o muroních, o ďáblu z Dunaje i nejedna povídka o »čarování«. O všech těchto podáních se říká, že je vypravují Rumuni. Jindy Češi přejmou od Rumunů povídku za svou, popřípadě ji přizpůsobí místním poměrům. Takovým příkladem je ukázka č. 8, v níž — není to

²² Srovn. Ath 1875—1909.

²³ *Calendarul popular din Transilvania*; Sibiu 1874, str. 64.

²⁴ Alexander Tietz, *Sagen und Märchen aus den Banater Bergen*; Bukarest 1958, str. 59—60, 64—65, 66 až 67, 94—96. Tjz, *Das Zauberberündel — Märchen aus den Banater Bergen*; Bukarest 1958, str. 13—17.

²⁵ Viz pozn. 22.

vyloučeno — český vypravovatel patrně přidal motiv o Čechu-muzikantu. Týž vypravěč, Alois Růžička (nar. 1902), je původcem národnostní škádlivky, vysvětlující, proč Rumun slaví o čtrnáct dní později vánoční svátky než Čech.

Uvedme ve stručných poznámkách ještě vlivy jiných etnických skupin. Rumunští Češi často pracovali kratší či delší dobu v dolech. Tam uslyšeli pověrečné vyprávění o důlním skřítku — perchmonu (ukázka č. 9). Tuto postavu rumunský folklór až na jediný variant otištěný v jednom z kalendářů nezná.²³ Naproti tomu vystupuje mnohdy ve folklóru banátských Němců²⁴ a patrně od nich přímo nebo nějakým cizím prostřednictvím, např. maďarským, se o ní dověděli někteří Češi. Zdá se, že silně je i působení lidové tradice srbské. Takovým přejatým vyprávěním je anekdotické líčení darů Adamovi a Evě od boha, zapsané u právě zmíněného Aloise Růžičky, a zejména humorka o okovaných včelách, náležející též do okruhu sedmilhářských historek.²⁵ Její český interpret, Matěj Hružza (nar. 1881), vtipně přenesl příběh ze srbské půdy do své rodné vesnice, na Sv. Helenu (ukázka č. 10).

M. Hružza jako by se výhradně zaměřil na přejímání látek z jiných etnických skupin. Nejvíce čerpal sice asi od srbských vypravěčů, ale v jeho repertoáru najdeme i látky německé, bulharské, ruské a též české. Sám je označuje jako pohádky bulharské, ruské, české atd., ovšem ne vždy lze hovořit o pohádkách nebo družích s nimi úzce spjatých, nýbrž také mezi jiným o vyprávěních ze života nebo novelách pravděpodobně knižního (kalendářového) původu. Největší počet jich získal na vojně a též v zajetí, kde se stýkal s vojáky a zajatci různých národností. Na rozšíření jeho repertoáru jistě zapůsobil i dvouletý pobyt v Bulharsku, kam odešel se svými bratry i s jinými helenskými občany budovat vesnici Vejdovo. Důkladnějšímu rozboru Hružzova repertoáru by bylo zapotřebí věnovat zvláštní studii stejně tak jako jeho celé vypravěčské osobnosti. Z celkového počtu 25 zkoumaných vypravěčů a informátorů je M. Hružza, především pro zvláštní složení svého vypravěčského fondu i pro jeho šíři, beze sporu nejlepší. Za takového je také v celé vesnici považován. Soustřeďovali jsme se na něho během pobytu na Sv. Heleně při každé vhodné příležitosti. Zůstal nevyčerpán a ve výzkumu u něho bude třeba pokračovat.

O ostatních vypravěčích, které jsme poznali jen letmo, by bylo velmi předčasné docházet k závěrům a pokoušet se o jejich charakteristiku. Také další údaje by byly prozatímni a neúplné, např. kdybychom chtěli odpovědět na otázku, jaké jsou zásady rozdílů ve složení repertoáru u evangelíků, u baptistů a u katolíků (spokojili jsme se výše jen velmi povšechnou poznámkou). Také by nemělo dnes ještě smysl podávat rozvrstvení vypravěčů např. podle věku, poněvadž dosavadní poměr se určitě bude ještě během dalších průzkumů měnit. Dnes jen dodáváme, že jsme zapisovali u vypravěčů ve věku od 30 let nahoru až do stáří přes devadesát let. Zajímavé je, že počet mužských vypravovatelů byl dvakrát větší než vypravěček — mužů 17, žen 8.

Chlapecké zimní oděvení pracovní. Foto Skalníková.

Číselný poměr se pravděpodobně změní, zvláště když později navštívíme ještě další české vesnice v Rumunsku, ale zejména pro Sv. Helenu, kde jsme poznali celkem 15 vypravěčů a informátorů, z toho jen tři ženy, je dosti instruktivní. Jak jsme se dosud přesvědčili, projevovali se muži větší vypravěčskou iniciativou (možná ovšem také proto, že ženy úmyslně zůstávaly před cizími návštěvníky v ústraní). Na besedách, »táčkách« nebo »táčích«, seděli především oni u stolu, zatímco ženy více v pozadí. Muži se kromě toho scházejí na »Stráži«, pomocné místnosti národního výboru obce Coronini, a výhradně pro sebe si tam vypravují.

»Táčky« a schůzky na »Stráži« představují dvě hlavní vypravěčské příležitosti. Jinou vítanou příležitostí jsou dračky, do jejichž období jsme během výzkumu právě přišli. Vypráví se i jindy a jinde, např. M. Hružza, nazývaný převážně děda Žabsku, též na pastvě, gernický Josef Roth svým dětem, které však jeho pohádku o zlatém ptáku slyšely od něho teprve dva tři týdny před naším příchodem. Hlubšího zkoumání si vyžádá složení poslu-

Obecní posel ve Sv. Heleně (Adolf Růžička).
Foto Scheuffler.

chačských kolektivů. Ale již dnes můžeme říci, že na «láčky» chodí jen příbuzní a velmi blízcí sousedé a že velkou úlohu tu hraje i příslušnost k tomu či onomu vyznání. Tak M. Hráza, evangelík, nikdy před naší návštěvou nebyl u nedalekého souseda, baptisty A. Kovářika, který nám M. Hrázu doporučil jako nejlepšího vypravěče ve vsi.

Z naší dnešní zprávy snad jsou zřejmé úkoly, na něž se budeme zaměřovat v budoucích výzkumech a které zatím mohly být splněny jen částečně. Jsou zde ovšem i úkoly jiné, o nichž jsme nemluvíli, jako otázky variability vyprávěčských typů, vyprávěčského stylu apod. Až všechny jednotlivé stránky budou prostudovány, pak budeme moci doplnit, zpřesnit a opravit naše dnešní údaje nebo i provizorní vývoody a dojít ke konečným závěrům, ke konečnému soubornému nástihu lidové prózy, jak skutečně žije uvnitř málopočetné, ale na lidové vyprávěčství bohaté české menšiny v Rumunsku.

DODATEK

V polovině dubna 1962, kdy byl tento článek již odevzdán do sazby, navštívil jsem část reemigrantů ze Sv. Heleny, usazených ve svatoňovickém uhelném revíru, a to ve Starkově, Bystrém, Rtyni v Pod-

krkonoší a Malých Svatoňovicích. Jde o nepočetnou skupinu, celkem 14 rodin, která přišla do Československa s první, hlavní repatriční vlnou českého obyvatelstva z Rumunska v srpnu 1947, oddělila se od ní v Chebu a odjela za prací, složená ze samých horníků a jejich rodinných příslušníků, do zmíněné uhelné oblasti. Havřískému zaměstnání zůstali věrni, jen dva přesídlelci změnili ze zdravotních důvodů práci; jeden je zaměstnán jako člen JZD a druhý jako lesní dělník.

Z domova si s sebou přinesli tradici nejcennější — příkladnou pracovitost, již celá Sv. Helena vynikala a dodnes vyniká. Stali se tak všichni vzorem ostatním a jejich pracovitost i vláda republiky nejednou je odměnila vysokými vyznamenáními. Dva z nich nálezli již v nejvyšších rumunských kamenných dolech, v Lupeni, k patnácti zakládajícím členům strany, jejichž počet tam před repatriací dosáhl už čísla tři a půl tisíce. Hned po příchodu do Československa vstoupili téměř všichni do strany a patří k neaktivnějším komunistům zastávajícím odpovědné odborářské nebo i významné stranické funkce v kraji. Postupně se členy strany stávají i jejich děti. Pozoruhodná je aktivita žen, většinou straniček. Např. jedna byla po tři roky v textilní továrně předsedkyní závodního výboru ROH dvakrát vyznamenána jako nejlepší pracovníce, druhá jako vzorná krmíčka v JZD, opět jiná několikrát odměněná za svědomitost jako strážná v dole atd. Odznak mateřství byl udělen matce deseti dětí, jichž osm — dvě zemřely — dobře vychovala.

Helenští Češi na Svatoňovicku stanuli tak v prvních řadách budovatelů naší vlasti a zcela se stáli s novým prostředím. Podstatně se změnil jejich způsob života. Moderně, od vkusného nábýtku přes radio až po televizor, zařídili si byt, výjimkou není u nich ani auto, pochopitelně ihned odložili helenický «český kroj», rozšířili si jídelníček apod. A jak již naznačeno, zcela se změnila také jejich mentalita. Z valné části se oprostila i od náboženských předpokladů — a to je zvláště třeba vyzdvihnout, vime-li, z jakých poměrů ve své vesnici vyšli. Zároveň si podrželi řadu vlastností kladných, jako velmi srdečný vztah při jednání s lidmi a upřímnou pohostinnost, jakou je jejich rodná vesnice známa. Badatel zkoumající otázky současnosti nebo adaptace, aklimatizace tradičního způsobu života v novém prostředí nalézá zde «steré» obzvláště lákavý.

Ale i folklorista soustřeďující se pouze na lidové povídky si tu v nemalé míře doplňuje pozorování z výzkumu ve Sv. Heleně. Zjišťuje, jak se změnil vztah přesídlelců k vyprávěním, kolekcím v domovské vesnici. Připomínají si je sice na vzájemných schůzkách, jimž ovšem na překážku je rozptýlenost do čtyř poměrně odlehklých míst svatoňovického revíru, ale často se jim smějí, zvláště pokud jsou založeny na pověrčivosti. Pověročné povídky, např. o «čarování», uhranutí, hoření peněz, nejsou už organickou součástí jejich života, jsou s nimi spjata velmi volně a bez zábrán je mohou sdělovat. Proto je možno snadněji zde zaznamenávat než v původním prostředí ve Sv. Heleně, kde se je dlouho osířchají neznámým příchodím vyprávět. U přesídlelců

jsem se tak nyní dověděl o látkách předtím ve Sv. Heleně nezaregistrovaných: Slyšel jsem zde o klekání, již se strašily děti; když se po klekání pomodlilo, už se nesmělo jít, říkalo se: »Přide na tebe smrt a obliže tě« (Žofie Mlejnková, textilní dělnice v Malých Svatoňovicích, nar. 1922). Tohoto výroku prý se užívalo proto, aby děti tolik nejedly. Poprvé jsem zde zapsal i pověru o večernici, která se objevovala pod Sv. Helenou, na místech, kam se vodil napájet dobytek a kam prý děti nesměly chodit k večeru. »To nám říkali, že nás tam sežere« (Josef Filander, horník, nyní člen JZD v Bystrém, nar. 1903). Dospělí strašili děti i krvavou babou, že prý je vezme s sebou (Barbora Filandrová, členka JZD v Bystrém, nar. 1911). Tyto údaje rozšiřují naši dosavadní znalost démonologických látek.

Jinak předběžné výsledky, k nimž jsem došel ze studia ve Sv. Heleně, jsem si zde potvrdil, např. i shodným zjištěním o výskytu nejobvyklejších pověrečných látek nebo jevů (z dvanácti informátorů, vždy manželských dvojic, u nichž jsem na Svatoňovicu zapísoval, jsem deseti dával otázky ze zmíněného improvizovaného dotazníku). Snad pouze s tou výjimkou, že jsem se přesvědčil, jak nejen v Nové Ogradeně, nýbrž právě i ve Sv. Heleně příznačnými vyprávěními jsou povídky o hledání, resp. kopání pokladů. Ovšem též na Svatoňovicu bude třeba ve výzkumu pokračovat, zvláště když se lze setkat i s dobrými vypravěči. Je jím hlavně uvedený Josef Filander, který obsáhl ve svém vypravěčském fondu značnou část z místní helenské lidové tradice a pamatuje si i některé povídky nejlepšího helenského vypravěče, Matěje Hrázy.

Leč do předvýzkumu na Svatoňovicu padl i neradostný stín. Anna Eliášová, která právě přijela do Rtyaň v Podkrkonoší na návštěvu ke své sestře a s kterou jsem se tam také setkal, přinesla ze Sv. Heleny smutnou zprávu: Koncem března a začátkem dubna 1962 zemřel ve Sv. Heleně dva z mých nejlepších informátorů: Alois Růžička a nejstarší občan Josef Schneider. Škoda, že nebude už možno vyčerpát celý jejich vypravěčský repertoár. Jsem jim vděčen za vše, co jsem od nich slyšel, a nechť texty č. 2, 4 a 8 dají alespoň částečně nahlédnout do jejich vypravěčství.

UKÁZKY

Texty publikují tak, jak jsem je zapsal ať už ručně nebo na magnetofonový pás; při magnetofonových snímcích mi byl v některých případech nápomocen pracovník bukureštského folkloristického ústavu Florin Georgescu, za což mu srdečně děkuji. Při přípravě zápisů pro tisk jsem vyloučil nebo opravil jen jevy zcela nepodstatné, jako je nefunkční opakování slov, běžné přeřeknutí apod. Jestliže dal vypravěč své povídce sám titul, ponechávám jej; ne-li, dosazuji vlastní do hranatých závorek. Poznámky omezují na nejnutnější mfu; srovnávací odkazy, pokud k nim bylo třeba nebo možno sáhnout, jsou — což jsem tentokrát považoval za vhodnější — u vlastního článku v poznám-

Ženské zimní oblečení s dlhým vlněným šátkem. Foto Skalníková.

kách pod čarou. Pro větší přehlednost opakuji jen data narození, resp. úmrtí. Zeměmnání uvádím pouze tehdy, je-li vypravěč něčím jiným než malým rolníkem (ženou malého rolníka).

1. Zlatej vtáček ze zlatejch zámekch

Byl nákej táta a měl pět synuch. Von ten táta se rozstonal, a že se nevyštáně, nevyđe mu ta nemoc, dokud mu nepřinesou zlatýho vtáčka ze zlatejch zámekch.

Poslal toho nejstaršeho syna pro něj, aby teda mu přines toho vtáčka. A von měl pět konich. Dal mu toho nejlepšího koně, aby jel pro toho vtáčka. A von dyž přijel na jednu hospodu, koně udzal ke sloupu, zalez do hospody a propil, kolik měl peněz. Dyž propil peníze, propil i koně. Už neměl co, tak ho tam zavřel ten šenkýř. (Žena: A jak von se měnoval?) To já už nevím.

Táta se nemoh dočekat, tak poslal toho druhýho syna. Dal mu taky koně. Už měl špatnějšeho. A ten syn taky dojel k té hospodě. Zašel taky na hospodu. Prvního toho koně tam. To jistý udělal co ten první byl doč bratři. Ten se nemoh dočekat, táta, ten toho třetího syna. Vzal to taky k tej hospodě, hospodu, propil koně zas, šenkýř ho tam zavřel bratrum a ničko ten táta bēdoval, že poslal a dva mu zostali doma. Bēduje, že nemuže se a ten mladší syn povídá:

»Tatinku, dejte mně toho nejšpatnějšeho koně.« (Ešitě měl dva koně, tak chtěl toho nejšpatnějšeho.) Že von to dokáže toho vtáčka přinest, aby mu zazpíval nebo jak von to chtěl, že ho ten vtáček vystáně, ju. Chtl na tátovi peníze, aby měl na cestu. Aby mu dal víc peněz, při sobě aby měl. Že neví, co se mu trejí.

Povídám:
»Pánelko Maria, tady už je poslední moje. Teď dyž mě voni dají do sudu,« ale zasej si myslím: »Snad mě na něj posadějí. Nedají mě dovnitř. Jak mě dají dovnitř —?«

No tak přídám na to místo. Oni sud věnou, otefou mu áno. A mě mileho dají do sudu. Copak teď? Teď sem v sudě.

»No teď už sem mrtev,« si myslím. No ale říká: »Něk bude.«

Oni zabednili sud a už mě pustili po těch stránkách dólu. Teď tam byly stromy háký, ty silvy, ty vysoký, jak říkáme my, stromy. Tak z jednoho do druhého ten sud tluče, a já v ňom. A dyž přilinu už blize, že bych měl bejt dóle, no tak tam byl jeden veliký strom. A já do něho, bouch ten sud a roztrh se. No a já sem estě dneska tady.

Vyprávěl při vněmních táčkách u Kováříků Alois Krivánek, zedník, nar. 1931 ve Sv. Heleně, kde 18. 12. 1961 pořízena magnetofonová nahrávka. Byl si přesvědčen vědom, že je jeho projev zachycován, a tato okolnost nepřiznává působila na přednes, který se namoso vyznačoval nepřirozeností (např. se vyprávěč nutil do spisovného tónu).

haj, hajda — hajdy, aicu
baž — mnoho
nejsem křiv — nejsem vinen

7. [Poklad]

Variant A:

Přišli Turci, ale do druhý vesnice, do Dubové. A tam na jednoho šenkýře. K tomu šenkýři a mu vyprávěl, esli by je nemoh vovzest na to místo, kde sou peníze. Tomu říkáme turecká átra a tam mušeje zaject dovnitř s vozem, deset vozuch s koňma i s všim. Ale zvenku byla kuchyně, zazděná.

A Turci vyprávěli tomu šenkýři, aby je vovzest na to místo. A voni se mu svěřili, a von je vopil, dal jim napít, a v noci vzal vůz a koně a jel sám na to jistý místo, protože měl vysvětlno, a prohl tu zař zazděnou vod Turkuch. A našel tam vědro peněz.

Ále je to prasda. To si já zpomínám na toho dědka, co to proved. To si já pamatuju voč mojej mládeži. Tady u nás v těch kopcích bylo hramadu peněz zahrabáno.

Vyprávěl jako jeden ze svých příběhů o pokladech za přítomnosti syna a dcery Jan Šebek, nar. 1905 v Nové Ogradeně, kde ručně zapsáno 18. 12. 1961. Slyšel, když mu bylo 10—12 roků od rodičů i od lidí z druhé vesnice.

Variant B:

Jo, vo těch penězích. Přišel Turek z Turecka holi, co tady bojoval, a měl plán. Měl vod ty jeskyně plán, co je na Kazanu, tady v těch hroznejch vrchách. Tady voad je to třináde kilometru.

Přišel k jenomu, my jím říkáme Valaši, dy Dubový a nakázal tomu Rumunovi plán vod ty jeskyně. A jak šel dovnitř, tak na levý straně skály byly zazděný. Samý zlato.

A tek Turkovi, že jako ráno pude s ním hledat, a zatím von šel v noci, Turka nechal doma spát. A jak tam vlezli, jak sem tek, dali se do práce s krajšnicem lvice, co se s tím láme kámen) a přišli na zejř, co byly zazděný.

No a vovzveti tu díru, vydali ty peníze a přišli domu a ráno zavalali Turka, a zlodějí už měli peníze doma. A ten člověk byl moc bohatý, to vite, samý zlato. A Turek dyž tam ráno přišel, bylo to vovzvetný. Peníze byly pryč. A Turek šel s holou hubou domu.

Estě ten žil, dyž sem já tam byl v lesích u nich. Von si potom vovzvet hospodu, byl pak bohatý člověk. Vystačil si štyry nebo pět stavení. Počkete, štyry stavení.

Vyprávěl přímo pro zápis Adolf Veselý, bývalý lesní dozorce, nar. 1879 v Nové Ogradeně, kde ručně zapsáno 18. 12. 1961. Jméno, od koho příběh slyšel, si nepamatuje; patrně to byl Rumun.

8. Požehnáni mezinárodní

Když prej šli na požehnáni k parobohu, tak prv přijel Rus na koni.

»Co prej si přeješ?«

»Lanty a koně a přede mnou aby každej utikal.«

»Ať prej máš požehnáni k tomu.«

Po něm přijel Němec, estě nebyl vovzetej Rus. Povídá

»Co seš?«

»Já sem Němec.«

»Co si přeješ?«

»Lanty a koně, aby každej přede mnou utikal.«

»To prej sem už dal Rusovi. Tak prej nemám vovku brát.«

»A nech, já prej si to s ním vyjednám.«

Tak šli pod vookno a tam si to jednali, až se pokrou celi. Hnali vovku vod západu na vejchod a vod vejchodu na západ.

Po ňom Rumun dyž šel z domova, tak žena mu po vidá, co má chtít: vooce, voly, vůz, vooce aby měly hodně vly. A von posd:

»Já si budu přát, co já budu chtít.«

Přišel tam:

»Co seš?«

»Rumun.«

»Co si přeješ?«

»No koně a lanty.«

»Ty sem dal.«

»Tak vooce a vůz a voly a tak.«

Pambu mu to požehnal. Po něm přišel Čech. Von si tam někde našel trubku a dal si to na záda. Dyž to naroval, louká do toho, vono to hraje. Tak si to vzal sebou. Povídá mu žena:

»Chtěš krásu, hodně velik vomeco, hodně másta a hodně smetany.«

»A, já budu chtít lanty.«

No ale lanty, koně nebyly. Beztoho pak musel chtít krásu, hodně užitku aby měla. Jak má krásu Češka s užitkem, tak je spokojena a nechce nic na světě.

»A co prej máš na zděch?«

»Ale našel prej sem tam hákou trubku.«

»No ať prej máš to požehnáni, ať šel muzikantem.«

Kdo je muzikant jako Čech?

Dyž přišlo na cikána, cikán byl hladovej, vlez na mare, na maliny, tam se učerněl, dyž přišel:

»Co seš?«

»Prej cikán.«

»Co chceš?«

»Koně a lanty.«

»To chce každej. Už prej nemám co dát. Di prej, žu se mezi něma.«

Tak cikán je učerněnej vod malin a žil se mezi národem.

Vyprávěl večer za účasti početného kolektivu u sebe doma Alois Růžička, nar. 1902 ve Sv. Heleně, kde 11. 12. 1961 pořízena magnetofonová nahrávka.

lant — rovná úrodná země

9. [O perchmonech]

Dyž sem byl nováček v domech, tak mě strašili s perchmonem. Říkali mi, abych dal pozor, dyž se s ním potkám:

»Von bude chtít vod tebe lampu,« říkali mi, ale abych mu i nedal, abych i zapich do dřeva, do toho štemplu jednoho — to sou ty dřeva, jak tam stavíme, jak teda to stchrujem nad sebou, aby to na nás nepadlo.

Říkali mi, že dybich mu tu lampu dal, do rukouch, že by mě vovzed a včkrát bych se nevrátil. A dyž tu lampu mu nedám, že nemá ke mně moc — nebo jak to myslel. Bradu že má velikou až na zem, dlouhou teda, lampu jeho že má metrový měla. A vic teda ne-

Nákej Manžára sem přivedl tu vesnici, sou tu eště dvě maruše po nich sasený. A von měl za křehavem sáhy dělaný — jedna jma byla a v tó měl sáhy. Tam byl takovej had, že se báli ty sáhy vozit. Tak zapálil ty sáhy a našli z toho zebra jako z vouce. Tak to musel bejt had! Bortoho nákej krokodýl. To bylo brzo, co sem přišel. Tak dělat sáhy sekerama.

Vyprávěl Josef Schneider téhož dne a za stejné situace jako ukázkou č. 2. Zná od matky Anny Schneiderové, roz. Bášové, která mu vyprávěla, když mu bylo přj asi 26 let. Matka se narodila ještě v Čechách a zemřela na Sv. Heleně ve věku 84 let.

5. Had na Rálu

Děda Žabsku vyprávěl dycky, jak byl na Rálu had. Byl na Rálu had, jo, bedra jeho byly jako jednoho vola, silný. Dýlka vokoło třech metrůch. Von tady ničt dobytek, a ničt i lid. Tak by občan helenští, nemohit s ním nic pořádit, dělali na něj utoky a nijak ho nemohit zničit, jo.

Pak pozvraceli les. Dít tedý pozvraceli les, rozdělali metre, jak tomu říkáte (svagr Táboorský: sáhy) sáhy. Ale von nic na to nedal. Dělal utoky kupředu, žral děti, dvě ženy přitom, spoustu ovcech, tak ty Helenští udělali na něj utok. Zapálil les, to dřív. No dít to zapálil, vzalo to plamen ohromnej, tak v dolku na Rálu, byl to Pittu dolík, tam ho upálil. Tam uhořel zlář.

No tak dít to shořelo, tak ty občan šli a ty jeho bedra byly, jak sem vám povídal, jako z vola, A vod toho času obyvatel helenští byli uvolněný, že se im neděla zkáza.

To ten děda Žabeku vám bude to samý vypravovat. Von by vám řek, i jak byl starej ten had, von to muže dodat. A i do ten les zapálil. Byl teda předseda obce rychtář, dal ten rozkaz.

Vyprávěl při nedělních odpoledních »táčkách« v domácím prostředí, avšak téměř výhradně pro zápis Alois Kovařík, nar. 1920 ve Sv. Heleně, kde ručně zapsáno 10. 12. 1961. Zná od nejlepšího helenského vypravěče dědy Žabsku — Matěje Hružy (viz studii a ukázkou č. 10). Týž den, kdy jsem za podpory domácích posluchačů žádal M. Hružu, aby mi historiku o hadu vyprávěl, namítal, že nic o hadech neví. Dotazy posluchačů ho přiměly, aby nakonec v kusých odpovědích prozradil, že látku zná, ale vyprávět nechce.

Na Rálu — název pole u Sv. Heleny

6. Jak sem byl v zajetí

Prošla první světová válka v třináctém roku. Byla s Turkem. Bulgár bojoval s Turčkem. V nákejch údolích hlubokých. Že stříleli jedny na druhý přes hory, že jich mnoho padlo. No a já potom, teda dyž už sme utíkali, tak utíkali sme pěšky. No tak že nás Turci hnali až do jednoho místa. Sme přišli do nákej vesnice, no tak kajždej co mohl chytout. Něktej koně chytili, sedli na ně, uřížděli. A já nemoh nic chytout, no tak sem chytнул magarce. Osla, my říkáme magarce.

Sed sem na něj. Hnali mě a já uřížděm a von nemoh utíkat, protože to byl jenom magarce. Tak dalekou cestu, že už nemohl, už mě stihali, tak sem potkal jednoho starce, zasej že mu vemu koně, abych si na něj sedl. Jo ale starce než mi ho tady dal, tak mě Turci zajali.

Turci mě zajali, no tak sem mušel jít s nima do zajetí. Vzali mě, vezli mě na nákom voze, jak my říkáme. Tak nás tak vezli po jednom poušti dlouhou a potom už byl večer. No tak abysme si lehli na seno. Na vůz nahoru. No a v noci začlo přšet. Copak teď? No tak sme vlezli pod vůz, tam sme si lehli. No já sem usnul právě.

Přestalo přšet, voni se hnuli vostatně, ty co mě zajali, a já zůstal spát. Dyž se probudim, no tak v pouhom světě sem, nic nikam nevidim. Kam teď? No tak se vydam na jednu cestu kepředu. To bylo zlázně, že to bylo hoit v pustině, nevěděi sem, du na vejchod, du na západ. Bylo to v noci.

No slyším nákej štekot psuch. Tak se bížim blíže, až ovidim pojednou nákej světyiko tam. Tak tam du eště blíž, no oni tam byli ty, kerý sou na pustinách s voucema. Čobani. No tak kdo sem? Tak já se měiduju tak, že sem teda bulgárskéj voják a že mě Turci zajali a mě nechali na poušti a nevím kam.

No tak oni abych šel s nima. No tak já ha) s nima. Tej tady že mě zabi. No jesti mě zabi, budu mrtev, ne? Protože Turci mě stejně by zabili. Protože sem byl já jejich nepřítel. No tak tam s nima tam. Po dvouch dnůch povídaji:

»No ty milej chlape, musíš s nima.«

No tak deme, deme do nákeho tam pole, nákou tu kuřici nakrct. Mušel sem krct, voni mě tam poslali, stáli za plotem, já mušel krct. Nakradli sme, šli sme zas. Šli sme zpátky k jejich tem stádam ovce, tam mi dali sejra a pšiš sejra mi netolik baž dávali, dávali mi tu syrovátku pit. A já nemohl jenom s tou syrovátkou žit. No tak povídaji:

»Víš co, pudeme nakrct nákj maso, tedy dyž chceš ty žit s nima tady. Jestli ne, my té zabime.«

Já tej člověk ustaranej, co měl dělat?

»Tak hajda, pudeme.«

No tak sme šli do jedny vesnice, přídeme, byla asi povětši to vesnice. Přídeme, tejd tam na jednoho starého člověka, von byl unitřku, spal. No tam měl nákoust slepic. Povídaji:

»Tady i ukrádnem.«

Voni začli pst náky štekat, takte nás zaplašili. My mušeli utčet zase. Neměli sme nic. Zasej den prošel. To vite, že to byla smutná dába. V citině, tejd krct v noci, nevím co kam, jesti nepudu, oni mi slubujou smrt, že mě zabi.

Zasej deme. Přišli sme ke plotu, přelezem plot dva metre a půl výše, oni přelezli za mnou. Povídaji:

»My tedka budeme číhat, ty vlezteš do kurnika a budeš vochmatávat, kerý slepice sou tlustý, ty nám budeš podávat, my je budem dávat do pytle.«

Co tejd sem měl dělat! No tak já čhmatal, která byla tlustá, no zakroutil jí krk a podal sem tam. Voni ji strčili do pytle, jednu po druhou. No tak ich bylo několik. Asi do pěti, šesti slepic. Pojednou se stal křik, velký, voni utekli, a mě nechali v kurniku u slepic. Hospodář tedka de, kouká, proč ty slepice tak křičej. No kouká tam, pod:

»Je tam liška.«

Já sedim v koutě ani nemukám. Copak se bude teď se mnou dit? Tejd už mě tady zabějí. Tamty utekli, no tak já už sem teď hotovej. To už tady říká:

»Panenko Maria, jak bude?«

Hospodář mtlej přide s lampou, prosvíti, ej, už mě má, už sem teď jeho. Tejd už smrt tady. Povídá:

»Pod ven!«

Tak sem šel ven, vylez z toho kurnika, on mě vzal, svázal mi ruce, dozadu.

»Copak s ním uděláme?«

A on to byl nákej majstr beadrň. Kterej dělal takové sudy. Na vna, na všelijaké takové, na sejra, takový všelijaký sudy dělal. Copak se mnou udělá?

»Co s tebou mám udělat?«

Já mu nařikám, mu tady pláču, že sem tak zdaleka a z takový daleký země, až prej tam k Sibíři, sem tady zajatej a ztracenoj, voni mě tam dít, ty Turci. No já povídám:

»No to nevím.«

Tej na prsty tady s ním se domlouvám. A on že mě zabi. No já tej prosim, že mám děcka doma, aby mě nezabijel, aby mě nechal, že tu nejsem křivo. Tak mu na prsty ukazuju. Protože dohovorit sme se nebaž mohli. Protože sem tu řeč tureckou ani neuměl. No tak co říká tedka:

»Co s ním mám udělat?«

No tak mě nemo dovntit, tej se tam radí s jeho manželkou, co by měl se mnou udělat.

»No co s ním,« povídá, »uděláme? Nebudem ho zabíjet mý, ale něco s ním uděláme. Vemem ho, naložime ho na náš vůz i jeden sud, dáme ho do sudu a zabeďnime ho. A pojedeme s ním tam až k tomu Čoprtěnu (jak voni říkají), na tu stráň, a pustime ho dól.«

Táta mu dal peníze na cestu, a syn nejmladší jel. Přijel k tem zlatem zámek, pustil koně pást na louku a seděl. Přišla k němu liška, ptá se ho: »Co tady děláš?»

A von jí to vypravuje, kam de a co chce. A že noví, jak by to dokázal, aby toho vtáčka tam vocad vyzval. A vona mu povídá liška, to že se všecko dokáže. Aby si sed na ní a držel se jí. Von to tak udělal. Sed si na lišku. Liška udělala hop cup, ešte jednou hop cup.

»Už sme tam. Vytrhni ze mě tři chlupy, tam sou tři zámky, každý ten jeden zámek s tym chloupkem vodemkní. A vodevní dveře, v první sednici — nebo jak to bylo — tam je zlatý vtáček. Má zlatou posádku (to je jako kde von byl). Tak toho vtáčka vydeji z tý zlatý posádky a tu posádku tam nech, tu zlatou. Ty zámky zamkni zpátky, jak byly.«

Von to tak udělal, zamk to.

»Sedni si na mě, pojedeme zpátky.«

Liška udělala hop cup a byli tam u konička.

»Vem si konička a jeď rovně domu k tátovi. Nestav se nikde u žádný hospody.«

A jemu to nedalo. Von zašel taky do tý jistý hospody s tym vtáčkem, kde byl jeho bratr. Dal si deci kofalky, přitom vyprávěl šenkýři, že se mu ztratili tři bratři. Šenkýř mu je vokal, že sou u něj řádký zavřený. Mají tam hodně dluhu — propili hodně a neměli čim vyplatit, tak von je zavřel.

Von dyž je viděl, že to sou jeho bratři, hned se ptá: »Kolik dluhu mají?»

Šenkýř mu to spočítal, ten syn nejmladší vytrh penize, vyplatil bratři. Bratři vyplatil, jeli domu s koněm a vtáčka měl. Bratři přijeli k jedný díře, propast jako, jak se říká, milého bratra mladšího shodili do díry. Zali mu vtáčka a konička. Přijeli k tátovi, vtáček nechtěl zpavat.

Nejmladší bratr v díře se mořil, jak vyleze ven. A nemoh. Pláče, nařká, přide k němu liška zas a pomohá mu, aby vylez ven. Naloupila lejko (to je z buku, co se pletou provazy, z kůry). Uplela mu provaz a hodila mu ho do díry. Von se za něj chytil a vytáhla ho ven. Dávala mu příklad, proč nešet domu, jak vona mu nafidila. Že mu byla donýčka furt nápomočná. Ale vdnýčka že nebude. Aby vzal šavli a usek jí hlavu, tej lišce. A von jí to nechtěl udělat. Že ho vysvobodila. A vona mu povídala:

»Dyž ně ty mně, tak já tobě jí useknu.«

Tak von vzal šavli a lišce usek hlavu. Vona se z ní udělala holuba, z tý lišky, a vyletela do luftu.

Syn se sebral a šel domu, ten nejmladší, co byl v tej díře teda. Dyž vodevní dveře doma tatinkovi, vtáček začal zpavat po sednici, tatínek ho slyšel, vtáčka, vylez z postele ven a bylo mu snáž. Druhý bratři, co ho tam strčili, byli jako vomaněný. Viděli, co udělali a že von přišel domu. Mysleli, že už nihdá nepřide.

Koníček žádného nepřipustil k sobě ve chvíli, slouk nohama, šel po nich zubama. Tuten mladší syn — já věděl, jak se menoval, něčko už nevím — ten to slyšel v od tatínka, co kůň dělá ve chvíli. Se sebral, mladší syn, šel do chvíli, koníček zařičel, dyž ho viděl, vyved si ho ven, sed si na něj, koníček nic nedělat. Jeho připustil.

Přišel zpátky a tatínek se divil moc. Tak to vypravuje tátovi, co se s ním stalo a co s ním udělali bratři, jak je vyplatil a voni ho shodili do díry. Táta radostí se i vystonal přitom, dyž vtáček zpíval, koníček ale nedělat.

Teda já nevím, jak von to udělal s tema synama. Von pak je vyhnal nebo jak to udělal. Ale táta se vystonal.

Vyprávěl v rodinném kruhu Josef Roth, nar. 1927 v Ger-niku, kde ručně zapsáno 14. 12. 1961.

2. [O světýlkách]

Dyž člověk prej jel do lesa nebo kam, makar kam, vono světýlko nebo jako lucerna se mu posadilo na vůz a zavedlo ho. Cestou, pámbuvtkam, do lesů. Nebo člověk šel pášky a zavedlo ho to tndm, ně kam šel von.

To vyprávěla mamince babička Eliášova. Ta dyž měla

dvanác let, sem přišla z Čech. To byla sousedka, to stavení na rohu, jak máme Stráž, a vona byla nad ní. Vyprávěla mamince, to sem já byl ešte kluk, asi deset let. A babička Eliášova umřela, už byla hodně stará. Mohla mít, dyž sem rukoval, podle mého rozumu nejmíň sedmdesát let, pětasedmdesát let. A dyž sem přišel za tři leta, už byla mrtvá.

To prej byly v Čechách ty světýlka. Za starodávna, beztoho ešte před Kristem narození.

Vyprávěl, odpočívaje v posteli a za přítomnosti chý Karoliny Schneiderové, Josef Schneider. 1868 ve Sv. Heleně, kde ručně zapsáno aniz věděl, že zachycují jeho vyprávění. makar kam — ledaskam

3. [O čištění peněz]

Variant A:

Byl řákej Mlejnek starej, Josef Mlejnek, děda, fajfku kouřoval. Jel z Moldavy v noci domu, dlouho večir. Tady přijel na jedno místo nad Coronin, viděl voheň cestou nahore. Tak tam šel k tomu voheň, vzal si uhlík zapálit fajfku, a vono mu to nehořelo. Von to dal do fajfky, zavřel fajfku a jel domu. A ráno dyž se do fajfky podíval, tak tam našel řákej starej peníz. A vic nevím.

Říkali, že se peníze čistí. Že tam sou zakopané, a žádný je nehledal. Von tam pak chodil Mlejnek na ty místa, ale nenašel nic.

Vyprávěl na »Stráži« přimo pro zápis Adolf Růžicka, »bandúr« — místní strážník (sluha), nar. 1889 ve Sv. Heleně, kde ručně zapsáno 15. 12. 1961. Slyšel, »dyž byl ešte menčí kluk«, od účastníka příhody Josefa Mlejnkna. »Jeho manželka byla mojego otce sestra. Byli sme přátelé. Tak sme chodili na táčky k sobě.« J. Mlejnek zamřel před I. světovou válkou ve věku kolem 80 let.

Variant B:

Ne já sem moh mít řákejch štrncu patnáct roku. To sme chodivali do mlejna. Přišli sme na kraj vsi, vohltáli sme se a vona tam byla na kraj vsi zahrada a je tam do dnes. Řikáme Pod Křiváčkovejma. Tam byly vohlechy takový. A von byl tam takovej jako plaměnek, my sme se pozastavili a von ton vohňek zase vyšel nahoru a zas spad dlu. A koukali sme a my sme mysleli, že de někdo do mlejna. My máme mlejny taky dále. Mysleli sme, že de s tou lucernou jako my. Že puđe nahoru nebo dlu. A vono to furt stálo na jednom místě. A tneho nevíme.

To sme říkali, že tam hořely peníze, že stoupaly a zase je ztratily. To sme tak slyšeli v od starších lidu. Říkali, že hořely peníze, ale voni prej se čistí.

Vyprávěl přimo pro zápis Josef Hrkal, nar. 1910 ve Sv. Heleně, kde ručně zapsáno 12. 12. 1961.

4. [Jak přišli naši z Čech]

Dědeček pocházel z Bohoušovic z Čech. Voni přišli čtyři bratři Bášové. Jeden se menoval Jirka, jeden se menoval Venca, jeden se menoval Franta. A pak ešte byl jeden, a to já nevím meno. A Jirka Báša, to byl muj dědeček. Táta umřel, já sem měl deset roku.

A sestra jejich tam vstala, kde byla vdaná. Vona pak byla vdova. A jeden bratr tam pak šel pro ni. Šel šest neděl a koupil tam koně a sestru a jeji vzal sebou. A s tema koňma pak jeli zpátky děl. Víte, koně musel krmít a v noci musel počívat, spát. A sestra se vdala na Helenu Mucka řákeho a holky na Bigru se provaly.

Tady byl samej les. A každej, kdo jel prunu tak se rozloučil se ženou a s dětma. Dyby že by to zabilo koně a všecko. Byla tam jeana ..... a v tý rokli teče voda. A na vejchod je vysokaj kopce a na západ taky. Tak taková rokel byla. Z vobou stran prudká stráž. Pak udělali na stranu vejchodní cestu a tam se bál každej jezdit. Všický se bál jezdit. Ale pak tomu zvykli.

vim, vo lom. Ale neviděl sem nikdy nic. Já si myslím, že něco takového nemůže být.

Jedenkrát sem přišel na dovozenou vostiťnat doma. A můj bratr mi říkal, že viděl háky tři mážičky malinký, co tancovali tady na pastuša, co pásli koně. Tam přes noc pásli, a ráno až se uplašil den, tak viděli ty tři mážičky, takový malinký dočista. Tancovali tam. Mně dyž to řekli, tak sem tam chodil pořádně. Chlěl sem to vidět, šel sem tam schválně s koňma pásit, ale neviděl sem nic.

A dít teda nevím nic víc vo takových věcích. Podle toho, jak můj bratr říkal, by to byli taky takové mážičkové, perchemoni. Tam se im strátili a nic neviděl a dít se jí pást, kde sam hořal já.

Vyprávěl Adolf Ružička téhož dne a za stejné situace jako ukázkou č. 3. Haviří, od nichž se dověděl o perchemonech, přý byli Madali.

10. [Okovaná věčty]

Bylo to na vojně. Oficir nařídil cukslrovi, aby zejtra pustil na procházku dva chlapce, který sou nejlepší v kumpanti. Ale cukslrovi rozhod jinak. Že kdo šoucať lhát, než von vykouřil cigaretu tabáku, takže ho pustí do města na špacír.

V Karanščebě to bylo, tady u nás v Banáts. No a nemoh to žádný dokázat, tak sem se tam dostal já. Začal sem povídat, jak můj otec — a já sem otce neměl, já už sem měl otce mrtvého moc let, tak pravda už to nebylo, už i to byla lež. Tak bylo všecko lež. Potom von se ptal:

„Má tátu?“

„Nemá.“

„Zas tam tech, kerý tam byli z Heleny.“

„Nemá.“

„Co teď? Byl hotovej, ne. Lež holdat. Tak sem mu to začal povídat.“

Můj otec měl oul věci a každá věci máta meno a všecky byly spočítaný a každej večer byla prověrka, menom uvoolávaná jedna za druhou do oulu. A byly všecky. A jeden den scházely dvě, Scházely Bačotia a Pinčina. To je valašský, rumunský meno teda. Pěškou jako věci, ne, pásky měla přes sebe. A tak dje scházely. Tak je šei hledat. Po sousedních dědinách teda. Dať vydbánuvat, jestli je někdo chytli na kaktinách, tak že šapľali, aby mu věly ustili. Jo, nebylo nikde nic. A von koupil. Všeck pracoval, ale já sem hledat, nij sme hledali věčty.

A voni byli v Srbsku na kjetinách a Srbák je chytli, Jugoslavan, a vodved je ke kováři. Vokoval je, dať je do járem a voral s néma. Vono se jim to nelíbilo. Vono se to u nás nedělalo s nima. Tej otec začal křičet tady na taty straně, neviděl je, ale volal menama. A voni ho poznaly. Tak najednou začaly brnčet a vzaly to. A von se držel za kleč, za pluh, a Srbka křičela:

„Pust, pust se toho, nebo tě vtáhnou do Dunaje.“

Tak von to pustil a voni to vzaly přes Dunaj a otec je vzal a přivedl je domu. Ale teď sme je nemohli dát do oulu. Voni byly pokovaný, voni nám nic neměli. Tak sme museli je vodvést ke kováři, aby je vodkoval. A dyž sme je přivedli domu, zase je byly vodfeng vod járem, za krkem, tak sme museli do Moldavy, pro volej. Koupit, a mazat je, aby se vyhojily. A von už mě vyhodil, pryč abych šel, abych už mu dál nepovídal.

A tak sme z tech věci ten rok nic neměli. Tak nás potvoira voštili, že ze dvouch věci sme nemohli žádný užitek. Než sme je vyhojili a podkoy dali dól, kečtiny prošly, už to bylo dlouho, tak nám udělali velkou škodu.

Naštěstí ešče, že přiletěli s pluhem přes Dunaj. Vodtenkrát máme pluh. Mužem vorat. Dodneška.

Vyprávěl při návštěvě u Kovaříka Matěj Hráza, nar. 1881 ve Sv. Heleně, kdo 10. 12. 1961 byla pořízena magnetofonová nahrávka.

VOLKSERZÄHLUNGEN

Zusammenfassung

Bei der Erforschung von Volkserzählungen der rumänischen Tschechen tauchen vor allem drei Fragen auf: 1. Was haben die Bewohner von dem aus der ursprünglichen, böhmischen Heimat hergebrachten Erzählgut bewahrt? 2. Welche Erzählungen, die als Ausdruck der Lebensbedingungen in der neuen Heimat entstanden, wurden zu einem festen Bestandteil ihrer Erzähltradition? 3. Welche Stoffe übernahmen die rumänischen Tschechen von den anderen ethnischen Gruppen und auf welche Art und Weise bearbeiteten sie diese Entlehnungen?

Im Verlauf von 150 Jahren, die nach der Auswanderung aus Mittelböhmen und aus Südwestböhmen vergangen sind, wurden vom mitgebrachten folkloristischen Erbe hauptsächlich die Volksmärchen vergessen; nur ausnahmsweise begegnet man einem vollständigen Märchenstoff, sonst sind im Gedächtnis des Volkes unklare Bruchteile oder sogar nur einzelne Sätze in der Form von Redensarten geblieben. Ebenso sind aus dem Repertoire der tschechischen Erzähler in Rumänien die abergläubischen (dämonologischen) Erzählungen über die in Böhmen heutzutage noch üblichen, aber in der rumänischen Umgebung völlig unbekanntem Wesen, wie z. B. die Hausgeister, der Wassermann, der Alp und die Irrlichter, fast verschwunden. Dagegen weisen andere abergläubische Geschichten, die vom brennenden Geld sowie die von Hexen, meistens vom Milchzauber der Hexen, eine grosse Lebensfähigkeit auf; die letzteren sind in der Folklore der rumänischen Nachbarn noch viel häufiger vertreten. Die zweite, jüngere Schicht, die sich erst auf dem rumänischen Boden gestaltete, enthält grösstenteils Memorare und sagenartige Erzählungen. Sie berichten über die Wanderung der tschechischen Kolonisten in ihre neue Heimat und über die erste Zeit nach ihrer Ankunft, wo eine aussergewöhnlich grosse Schlenge, ähnlich wie im Märchentyp »Drachenkampf« (AaTh 300), die Gegend plagte. Daneben kommen mehrere Anekdoten und Schwänke vor, in denen sich unter anderem das Leben im Dorfe oder das Verhältnis zwischen den tschechischen Bewohnern und den anderssprachigen Mitbürgern widerspiegelt. Zu den verbreitetsten Typen gehören die Erzählungen von den Schätzen, die einerseits mit den Geschichten vom brennenden Geld, andererseits mit den analogen rumänischen Stoffen eng verbunden sind. Was die dritte Schicht betrifft, die Übernahme aus der Folklore anderer ethnischer Gruppen, ist — wie angedeutet — besonders der rumänische Einfluss sehr stark. Neben dem Angeführten äussert er sich in erster Linie in den Geschichten von Vampiren oder vom Teufel in der Donau. Von den Serben übernahmen die Tschechen einige Schwankmärchen und von den Deutschen, entweder direkt oder durch eine ungarische Vermittlung, die Sagen vom Bergmännlein Soweit die Themen ein fester Bestandteil ihres Repertoires wurden, passten sie sich dem örtlichen Milieu an, wurden sie als persönliche Erlebnisse des tschechischen Erzählers oder seines Bekannten erzählt, gewannen sie in ihrer Struktur neue Motive (Episoden) tschechischer Provenienz usw.

Die Erzählungen anderer Völker formieren vor allem den Erzählfond des Ausgedingten Matěj Hráza aus dem Dorfe St. Elena, der nach den bisherigen Feldforschungen für den besten Gewährsmann aus den tschechischen Dörfern in Rumänien gehalten werden könnte. Bei ihm lassen sich nicht nur die genannten Einflüsse feststellen, sondern auch die bulgarischen, tschechischen und russischen (Hráza lebte auch in Bulgarien und während des ersten Weltkrieges

in russischer Gefangenschaft, wo er einige Tschechen aus dem alten Vaterland kennenlernte). Zusammen wurden 25 Gewährleute im Alter von 30 bis 93 Jahren befragt, darunter 17 Männer, die – wie es sich bei den Erzählinitiativen zeigen – im Unterschied zu Böhmen, sehr häufig bei den Unterhaltungen und -besuchen in den Vordergrund, wo sie als erste das Wort ergreifen; daneben gibt es bei den Männern noch spezielle Gelegenheiten zum Erzählen, wie z. B. in St. Elena bei den abendlichen Zusammenkünften der Nebenstelle des Gemeindeausschusses.

Die Ergebnisse, zu denen das Studium der tschechischen Minderheit führte, dürfen nicht für definitiv gehalten werden; die Feldforschung wurde in der ersten Etappe nur auf drei Dörfer beschränkt (Glinic, Ogradena), die man übrigens noch in der zweiten Etappe besuchen muss. Im Jahre 1947 wurde ein Teil der rumänischen Tschechen wieder in die Tschechoslowakei um. Eine jetzt im nordostböhmischen E lebende Gruppe wurde vom Verfasser aufgesucht und die Beobachtungen aus Rumänien wurden um ethnologische Stoffe ergänzt. Dem Aufsatz ist eine Auswahl von 10 Prosastücken und 2 Varianten dazu angehängt.

Rodina Aloise Kovařika ze Sv. Heleny, čp. 101. Foto
1947

PÍŠŇOVÝ A HUDEBNÍ FOLKLÓR

VLADIMÍR KARBUSICKÝ
Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Praha

Pro krátkost výzkumu šlo i zde jenom o sondáž, jež si vzala za úkol předběžná zjištění o těchto problémech: 1. Do jaké míry žili osadníci tak odloučeně od kulturního prostředí Čech, že se tam zachoval v retardovaném stupni vývoje stav české zpěvnosti před jejich emigrací. 2. Do jaké míry zde působily nové vlivy zpěvnosti v Čechách v 19. a 20. století, a zda tedy výzkum může ještě nějak obohatit poznání stádií vývoje, v Čechách už n sledovatelných. 3. Důležitá byla otázka, zda vznikla nějaká místní specifická tvorba, spojená s údělem vystěhovalců (písně o jejich příchodu do těžkých podmínek atd.) a zvláště tvorba spojená s hornickým zaměstnáním.

Pokud jde o prvou otázku, už údaje v práci R. Urbana z r. 1930 ukazovaly dosti jasně na neustálý drobný styk s Čechami prostřednictvím příchodů učitelů, zakládáním kapel (což předpokládá styk s českým repertoárem), a když po roce 1878 začali zdejší obyvatelé sloužit v rakouském vojsku, přibýlo dalších možností styku a proměn repertoáru, zvláště když se obyvatelé přímo přidili po nových písních. Ještě dnes měli velký zájem o »nové písně«, kterým se spíše chtěli naučit od nás, než aby oni nám zpívali staré své písně. Leckde jsou po domácnostech tištěné materiály, odkud jsou některé písně čerpány (kalendáře, publikace pro krajany, ba i dnešní publikace, darované českým učitelem s. Svobodou). Proto také touží po možnosti poslechnat český rozhlas, což bude umožněno až elek-

trifikací obcí (dnes mají jen v některých rodinách rumunský rozhlas po drátě).

Avšak na druhé straně bylo jasné, že pro uzavřenost obcí bylo možno očekávat zachování poměrně neporušených tradic zpěvního prostředí a uchování archaických prvků v repertoáru.

Protože v dosavadní literatuře je jen malá zmínka o zpěvním repertoáru,¹ byl hlavním pramenem písní bezprostřední výzkum u různých generací a za příležitostí, které se právě při pobytu naskytly, doplňujícím pramenem byly lidové rukopisné zpěvníčky. Tak jako dříve v Čechách, psali si je i zde chlápci většinou na vojně a děvčata ve službě, a zapisovali si do nich nejoblíbenější písně a písně nově získané. Je pozoruhodné, že tento typický zjev naší lidové kultury se projevil i u zdejších obyvatel, jímž české psaní činilo obtíž.²

Výzkum ve Sv. Heleně (obyvatelé říkají zásadně jen Helena) obsáhl, díky několikerým záznamům zpěvního prostředí při společném draní pěti v rodině Tábořských, značnou část zdejšího repertoáru, zvláště když takto získaný materiál byl doplněn sběrem u jednotlivců. Byly sledovány také rozdíly mezi katolíky a evangelíky, kteří se neúčastní tanečních posvícenských a masopustních zábav a při společných pracích (dračky) zpívají jen písně náboženské. Jedinou složkou světského zpěvu, která se nepřičila jejich uměle pěstovanému puritánství, byly některé společenské písně vlastenecké. Avšak to neznamena, že naprosto neznají zdejší repertoár. Jeho znalost je však jen pasivní. (Zdá se, že ji získávají hlavně v mládí, kdy styk dětí nezná náboženských hranic.) Vcelku bylo v zapsáno na 125 písní, z toho 10 baladickoepických, 8 obřadních (hlavně koled), 2 společenské (byl zjišťován jen rozsah repertoáru, vlastní byl proveden jen u 2), 4 kramářské, 2 dělnické a 2 umělé písně vlastenecko-církevní protifirmského obsahu. Hlavní díl písní, téměř stovka, byly lidové písně lyrické nejrůznějšího obsahu (milostné, vojenské, žertovné atd.).

Nahoře M. Klepáčková ze Sv. Heleny, významná zpěvačka lidových písní ze Sv. Heleny. Foto Karbusický.

¹ R. Urban, Čechoslováci v Rumunsku, Knihovna čs. úst. zahr. II, Bukurešť 1930, 71.n., stať »Reč, písně, zvyky a obyčejy«. Urban cituje texty písní »Na rovenském na vršíčku« (3 sl.), svatební »Panímámo zlaté, co děláš te« (3 sl.), začátek legendy »Šel jest pán bůh, šel do ráje«, žertovnou svatební »Na té naší zahrádce« (3 sl.), obřadní zpěv dětí »Na svatého Matěje«, provozovaný 27. února pro úrodnost zahrad.

² Text je psán většinou foneticky, např. »Jate mustn opustiti braneji máe rodiče, žeseš ti dívka chudobna...«, někdy se v dělení projevují i cizury dané zpěvem, např. »Pištepiš tepsaňi témoji matežti žesen svarbastroji natomčerni nomoři, tiruskí kanouni tisou muzikanti...« atd. (Citují z rkp. zpěvníčků Amalie Salabové a Št. Klepáčka, Helena.)

Portrét jednoho z helenských vypravěčů (J. Kováčik).
Foto Jech.

Výzkum v Gerniku byl čistě informativní. Prakticky obsáhl jen 2 zpěvačky z rodiny Křešových, kde byl zapisovatel spolu s rumunským průvodcem, vědeckým pracovníkem Institutul de folclor Florinem Georgescu ubytován.³ Nedostatek kvantitativní výzkumu byl aspoň vyvážen podrobným výzkumem jejich repertoáru v souvislosti se zvykoslovím. Obě zpěvačky, hospodyně se snachou, byly se zpívány díky neustálé společné práci v domácnosti (zpívaly např. při loupání kukuřice, šití apod.), takže mohly poměrně věrně reprodukovat dvojhlasý figurovaný styl zpěvu, prozrazující původ z Klavovska. U zpěvaček bylo zapsáno 20 lidových písní, z toho 8 tanečních, 3 obřadní a 1 epická.

V Nové Ogradeně u Oršové byly při jednodenním informativním zájezdu shledány jen zbytky českého etnika (asi v 16 číslech, avšak zbytky těchto obyvatel se už v nejmladší generaci rumunsky asimilují). To souvisí už s historií českého osídlení, kdy původní osada v horách byla záhy opuštěna a čeští osadníci přešli do rumunské obce při břehu Dunaje.⁴ Po reemigraci zde zůstalo jen málo českých rodin. Výzkum byl zde dělán jen u dvou informátorů. Podle A. Kováče, který se se svou vnučkou mohl dohovět už jenom rumunsky, udržoval si zde český díl obce svou kulturní svéráznost hlavně do 1. světové války; do té doby se také naučil písním, jež zná. (Zapsáno jich bylo 6.) Informátorka A. Gruberová byla výjimečným případem v tom, jak se v její osobě stýkaly nejrůznější etnické vlivy. Rostla už jako bilingvistka [otec Němec a matka Češka z Chomutovska], školní a dívčí léta prožila na chorvátsko-madarském

pomezí, takže přijala oba tyto jazyky za vlastní, a když se vdala do Banátu za německého horníka, získala i znalost rumunštiny. Při pobytu v Biseru a v Ogradeně splynula s českými obyvateli, jejichž společenského života se účastnila. Není zpěvačka, ale bylo u ní možno se věnovat záznamu zvyklostí, které doplňovala svými srovnávacími poznatky z různých etnik.

Způsob písňového výzkumu byl přizpůsoben podmínkám; zapisovalo se většinou ručně (na dračkách se na zápisu podíleli i etnografové) a teprve po získání důvěry byly dělány zvukové snímky vybraných písní a sólistů, nebo byl zachycován průběh draček i s hovorem mezi zpěvem písní. Přesto mikrofon působil na zpěváky stísnujícím pocitem, takže např. zvukový snímek zpěvaček z Gerniku je chudší o mnohé figurace, jež byly typické pro uvolněný zpěv. Také při dračkách zpívalo při mikrofonu jen menší množství odvážnějších zpěvaček. Většinu zvukových snímků předcházely ruční záznamy těchto písní, takže je lze porovnávat. Byl prováděn aktivní výzkum, dotazy na určité písně, jež jsou podle dosavadních zkušeností typické pro ten který písňový druh.

Naprostá většina zjištěných písní je lidových. Všimněme si nejprve ve stručném přehledu užíváných písní obřadních, spjatých volně nebo výlučně s obřady rodinnými a výročními. Z legend byla zapsána několikrát »Šel jest pámbu, šel do ráje«, která byla (většinou jen první sloky) užívána při svatbě. Podle A. Kováče se o svatbě dělal malý stromeček, na který se navěsila jablka, pak jim zatřásl »a kolik jablíček vstalo nahofe, tolik harantůch, při tom zpívali Šel jest pán báh, šel do ráje. Jak povídám, před válkou štrnáctým roku, tak to dělali, pak už to pomizelo všechno«. Podobně líčila použití písně »na Bigru« i v Ogradeně A. Gruberová; stromek byl zastrčený do těstového stočeného hada, obcházel se s ním za zpěvu písně po obědě. Pokud jsme zjistili v Heleně, je na cestě z kostela zpívána píseň »U oltáře stála«, před domem »Panímámo, co děláte«. Ustálenou dvojicí žertových svatebních písní je »Přenešťastné moje ženění«, zpívána muži, a »Ach, bože, bože, jaké mám hoře«, zpívána ženami (obě písně viz v ukázkách).

V Gerniku je při pohřbu zpívána legendární píseň, přešla vlastně svými dvěma slokami v lyrickou píseň bez náboženského obsahu:

³ Hudební folklorista Florin Georgescu se velmi obětavě věnoval naší výpravě a sledoval zpěvní repertoár z rumunského hlediska (Institutul de folclor věnuje velkou pozornost výzkumu jinonárodních menšin v Rumunsku). Účastnil se zápisů jak při nahrávkách, tak při ručním zapisování. (Docházelo přitom k zajímavým kontrastům v pojetí rytmické stránky, kde náš usus dbá např. v otázkách předtácti výslo na deklamaci řeči.) F. Georgescu uveřejňuje zprávu o výsledku výzkumu v časopise Revista de folclor.

⁴ V horách byla založena dnes zaniklá osada Frauweisen, po níž zbyly některé názvy roll a luk. A. Kováč, např. 1896, o tom říká: »A tehdy voni tam nenašli dost vody, ty naše staré, tak se usadili tady... To i dodnes máme tady jako Frauweisen, ale říkáme valácky Ogradená; Vodked ste? Z Frauweisen!«

Již já jdu do hrobu
smutného, tmavého,
své kosti sličdámé,
bolestně umírámé.

Tu všeky králove,
velký pánoze,
své kosti sličdají,
bolestně umírají.

U mrtvého se písně nezpívají, dává se mu jen do světnice svíčka, na jejíž plamen je dohlíženo. Rodina má spát s mrtvým v domě, aby se potlou nerozutíkala do světa. Přesobí zde i povědomí stárych pověr. »Dyž umře někdo, tak se bojí, že přijde nuroň domu, že bude strašit« (Helena). Specifická píseň je v Gerniku i pro pohřb dítěte.

Při křtinách udržují kmotry obřadní nesení do domu s recitací: »Dali ste nám pohana — my vám nesem křesťana — jménem Janka (var.)«. Potom ho položí do připravené kolébky. (Kolečky jsou vesměs stále používány a matky zpívají dětem ukolébavky; byli jsme mimoděk svědky takového zpěvu nad kolébku v Gerniku, což byl nezapomenutelný zážitek jakoby z mánesovských dob.)

Na štědrý večer se skromně strojí stromek (jablky a ořechy), a když se dává dětem, zpívá se koleda »Strunka, strunka, strunka, zelená se louka«. Dosti se udržují běžné zvyky (házení sířevíce, naslouchání štěkotu psa atd.). V Gerniku je bromadně prováděn polorecitativní zpěv při obvazování stromků v sadě a třesení s nimi. Zpěv se přý široko daleko rozléhá ze všech míst vesnice, zvláště pronikavě vyřazenými slovy »vás, vás« (viz ukázka). Drůbež se sype zrní a zbytky večere do kruhu, aby se přý slepice nerozutíkaly. Obdobný význam má kladení řetězu kolem štědrovečerního stolu jako symbolu soudržnosti rodiny.

Je používána celá řada vánočních a velikonočních koled, běžných i méně známých; koledování nemá přičech činnosti znucých dětí (tolik v rodině Gruberové bylo už takto počítováno), nýbrž je stále ctí. Koledníci musí totiž nejprve navštívit své kmotry a přát jim zpěvem koledy »Dej bůh štěstí tomu domu.« Koledy mohly být zapsány v Gerniku a v Heleně u mladé generace, v N. Ogradeně je zjištěná koleda však jen vzpomínkou na počátek tohoto století (viz ukázka).

Bouřlivě byl až do posledních let slaven masopust, dokonce i v N. Ogradeně ještě v roce výzkumu. Chodily hlavně figury nečvěda a slamáka (sláma se pak prodávala na nasazení hus, aby se vylhlo hodně housa). Masopustní průvod byl provázen pouze zvukem rolníček a práskáním bíče, teprve v hospodě se zpívá, repertoár se přitom přesouvá k lascivnějším písním. Vynášení smrti kupodivu nebylo již provozováno a ani známo, zato dosud dožívá zasazování kočiček křížem do rohu polí apod. zvyky. Velikonoční koledování je provázeno běžnými koledami, chodí se s pentackami; donekdávna se provozovalo i pění čaroděnic. (Mimo chodem přežívá ještě víra v uhranutí, strach před nepřátelským člověkem přicházejícím do domu na štědrý den, chránění dobytka přidáním svěcené vody do nápoje, »že je jako vochráněnej vod čarodějnic; no něco musí být na světě, dyť je to i ve svatejch písmách« — Gernik.) Obřadníky jsou prováděny s některými běžnými zvyky, speciálních písní pro ně není. Dosti se udržuje chování »barborek«, ale provádějí je většinou dospívající chlap-

Antonín Koudě z Nové Ogradeny, pamětník lidových písní. Foto Karbusický.

ci, jako »larva« jim slouží pro tento účel velmi ceněná plynová maska, pozůstatek po fašistických vojscích, která umožňuje zvláštní hrčivý zvuk.

Charakteristické pro zpěvní situaci u lyrických a epických písní (zvláště na Heleně) je to, jak takřka neexistují generační rozdíly v repertoáru. Je to vidět dobře na písních, na něž dnes bereme měřítko lascivnosti, a jež zná i mládež poměrně útlého věku, jiné obhroublé písně sice zpívají jen muži, ale dobře je znají i ženy a dívky (jede sedláč do mlajna. My jsme muzikanti, přicházíme z české země apod.).

Nejlépejší zpěvačkami byly mladé dívky a ženy. Velkým zpěvním nadáním vynikla 19letá Marie Klepáčková, roz. taktéž Klepáčková, která se svým ročním dítětem chodila na dračky a vedla zpěv nacházením stále nových a nových písní, nebo když už píseň »došla«, věděla jediná další pokračování, zpravidla kontaminaci. Měla jasný vysoký hlas a intonovala velmi čistě. Podobným typem byla 25letá Anna Salabová, roz. Eliášová, jejíž repertoár byl zapisován individuálně. Měla svůj rukopisný zpěvník a jiný měla půjčený od své švagrové, avšak znala mnohem víc písní, než ona zpěvnicky obsahovaly. Zajímavá byla vysoká poloha jejího hlasu (zpravidla k c² i výše), znějícího přitom až dětským timbrem. Tendence k vyšším polohám byla ovšem u zpěvaček všeobecná, ale u Salabové byla nadprůměrná, i ve výškách intonovala velmi dobře.

Individuální nahrávky byly provedeny v rodině Klepáčkové (hospodář hrál na harmonium v kostele). Přítomní byli schopní řadu písní zpívat dvojhlasně. Helenský dvojhlas však byl jednoduchý, nevybočoval zpravidla z paralelních tercí. Zajímavý

Helenská děti v nedělním oblečení s vůňáky. Foto
S. Schöbfler.

však byl případ zpěvního podání balady o Juliáně, který přesunem k umělejšímu nápěvu německého původu dostával Hedertaflovou fakturu:

Přednes písní měl u zpěvaček zvláště v sólovém zpěvu tendenci k bohatšímu prolamování a figuraci: U Salabové a Klepáčkové měl velmi vkusnou míru figurace. Avšak někdy, u sentimentálních písní, citlivě celým množstvím prožívaných, dostával tím sborový zpěv až afektovaný ráz — srov. velmi oblíbenou helenskou píseň »Pod Oršavou mštek prohejbá se« (v ukázkách).

Figurace u zpěvu gernických zpěvaček však více prozrazovala vliv instrumentální figurace tradičního zpěvu na Klatovsku [srov. v ukázce »Nade mlej-nem« figuru spodního hlasu »ale«, připomínající bourdonový dudácký princip]. Tímto svérázným způsobem byly podávány i běžné české písně, např. »Ten zdejší pan farář pěkně káže« se zpěvným vyjádřením instrumentální dohry:

Vedení 2. hlasu bylo jak na Heleně, tak v Gerniku zpravidla porušeno tercovým paralelismem i na 1. stupni, jehož nepřijemně řezavý charakter zpěvákům nevdal; viděli v něm patrně afekt, srov. ve svatební písní z Heleny:

Dost možno, že v tom působí i mechanický tercový dvouhlas, hraný neškolenými hráči na harmoniku (což je už dlouhá léta jediný hudební nástroj při zábavách jak v Gerniku, tak na Heleně) nebo i na harmonium v kostele (jenom v evangelických modlitebnách se kazatelé vyškolili k hraní čtyřhlasných úprav písní z notovaných zpěvníků).

Pokud jde o české oblasti zpěvního stylu, zachoval se středočeský »helenský« styl vedle západočeského »gernického« stylu dosti vyhraněně. Protože na Heleně už nejsou léta muzikanti, docházejí tam na zábavy 2 harmonikáři z Gerniku. »Gernické noty« písní však helenští obyvatelé dobře rozeznávají, i když se při zpěvu mísí s helenskými. Vliv stejných muzikantů se projevuje nejvýrazněji v tancích. Při posvícenských a masopustních zábavách se tancují v obou obcích stejné tance. Bohužel nebyly podmínky pro jejich záznam (jak subjektivní — zapisovatel nebyl odborník na jejich choreografickou stránku, tak objektivní — lidé dodržovali půst a bylo nutno je přemlouvat k soukromému předvedení tanců). Provozují se stále tance lidové, z novějších jen valčík a polka. Oblíbená je »Šátečková« (častěji pod názvem »Libáně«), »Když jsem chodil do školy« (s kontaminací textu »Ti sedláci uboží, co oni se navozí«), umělejší »České kolo«, »Židovka«, »Kačer«, »Šláp sem ti na nožičku« a »Dou veverky, dou«, což je tanec vzniklý původně ze školní hry, kterou zdejší učitel vytvořil na text Jos. Kozíška.⁵ Pokud bylo možno zaznamenat popisy tanců srovnat, vcelku se nelišily od běžného, v Čechách známého choreografického obrazu.

Sebraný materiál — asi 150 písní — poskytuje již dostatečný podklad pro první nadhození odpovědi na otázky, které jsme chtěli sledovat. Prvním důležitým výsledkem je, že ve zpěvu zde zřejmě nijak nebylo konzervováno starší stadium zpěvu v Čechách před odchodem vystěhovalců v druhé polovině 20. let min. století. I zde se melodika přesunula k novějšímu vývojovému stadiu asi tak ze 70.—90. let, s převahou pololidové melodiky i řady pololidových textů (Olivo, olivo, Sbohem buď, mlko dráhá, Na malé stráni chaloupka, Ach cesto, cestičko ušlapaná atd.). Jak srovnala V. Stiborová, souhlasí značná část záznamů písní s versemi, které obsahují novější sbírky konané v Čechách na začátku tohoto století. Avšak toto stadium se zde už konzervovalo, patrně proto, že na úrovni české ves-

⁵ Je převzat z knihy vydané pro krajský »Pozdrav z otčiny«, Praha 1923, str. 272.

nice 70.—80. let zůstal zde život konzervován hospodářsky a společensky. Proto se také celkem achovaly vedle sebe specifický styl středoečeský a západočeský, přestože Gerník i Helena žijí kulturně poměrně ve spojení. (Hlavním spojením jsou po hudební stránce muzikanti, avšak stýkala se také děvčata obou vsí ve službě v okr. městě Moldavě, i muži na pracích.) Rumunský vliv byl zpozorován jen ojediněle, např. v tanci »Sláp sem ti na nožičku, májčí typicky molovou kadenci rumunských nápěvů, někdy se vytrácí základní cítění latentní harmonie T-D-S, intonuje se o čtvrttón až půltón snížená kvinta (právě ve stupnicových typech nápěvů, jako je »Utkala Káča kolem rybníka«, »Přenešťastné moje ženění«) atp. Avšak to jsou prvky naprosto pro celkový charakter zpěvu bezvýznamné.

Poměrně zarážející bylo, že naprosto nebyla zjištěna nějaká vlastní tvorba. Zřejmě ani nevznikla, protože např. píseň líčící podmínky vystěhovalců při jejich příchodu by musela vzbudit všeobecný zájem a byla by jistě zachycena i v kronikách obcí a v literatuře. Byla zde přitom velká možnost využití motivů tradičních, např. hlubokosti Dunaje, jehož prý se vystěhovalci báli, příchodu do lesů, kde se báli hadů, jak o tom vznikaly rozšířené pověsti.⁶ Je jisté předčasné dělat o tom závěry, na výzkum ještě čekají další obce. Zatím se ukazuje vlastní tvořivost jen v běžné lokalizaci («K Heleně je cesta dlouhá» apod.) a případné vytváření nových slok bude možno prokázat až podrobným srovnáním zapsaného materiálu; předběžně se za takovou sloku hlásí verše, kontaminované k písni »V tý naší zahrádce« za slokou »Nežel, holka, nežel«:

Pište psaní, pište,
mě zlaté měsí,
že se svatba strojí,
že se svatba strojí
na tom černém moři.

Ty raský kanóny,
to jsou muzikanti,
až nám budou hrátí,
zem se bude třástí,
my budem piakati.

(A. Salabová a Št. Klepáček, Helena). Je to ovšem starý motiv vojenské »krvavé svatby« v poli a jde patrně o píseň zlidovělou za 1. světové války.

Pokud jde o jiné kategorie zpěvu, tvoří kvantitativně největší díl po písniích lidových v repertoáru písně duchovní, které u helenských evangelíků představují zpěv (aspoň veřejný zpěv) vůbec. Bap-

Česká usedlosti v Nové Ogradeně. Foto Karbusický.

Pohled na část Gerníku. Foto Karbusický.

tisté mají pěvecký kroužek, který nacvičuje čtyřhlasý zpěv podle not, provádí i umělejší sborové úpravy žalmů. Jejich zpěv představuje jedinou vyšší hudební kulturu, přístupnou zdejším obyvatelům až do dnešního zavádění rozhlasu po drátě.

Ze společenských písní byl zjištěn úzký výběr: Kde domov můj, Hej, Slované, 6. července, Tam pod těmi Krkonoši (vlastenecko-lyrická verze), Čechy krásné, Čechy máš. Neměly zde tu funkci jako v Čechách a jde zřejmě o skladby naučené českými učiteli. Kupodivu nebyly známy písně epicko-lyrické, jako je Nad Berounkou pod Tetínem, písně o Břetislavu a Jitce a o Oldřichu a Boženě (tyto motivy tzv. historických pověstí jim ani nebyly příliš blízké — doklad toho, že tyto »lidové pověsti« znárodněly v 19. století hlavně působením literatury). Je zajímavé, jak nepatrně zde byla v repertoáru zastoupena oblast písní kramářských. Vedle zlidovělé »Byl jest jeden femenáš«, či »Vykvetla mně bílá růže« apod. píseň byla zjištěna jen »Vale lásko ošemetná« [jiná verze než makaronská píseň použitá K. H. Máchou — viz ukázka]. Nebyla zjištěna ani nejrozšířenější kramářská píseň vůbec »Na hranicích města německého«. Pro rozšíření kramářských písní zde pochopitelně chybělo to hlavní: tisky a prodávací písní. Novější texty sem byly zaneseny náhodně (Tam nedaleko u Prahy) stejně jako pražské sentimentální písně z přelomu století (Ta Helenská porodnice — jak byla lokalizována vzor realitě píseň Ó ty pražská porodnice!).

Protože výzkum v nepřístupnějších hornických obcích Bigeru a Eibentalu nemohl být uskutečněn, padl úmysl sledovat zdejší specifiku v místní tvorbě, danou hornictvím. Přesto bylo pozoruhodné, že i v Heleně vlivem přechodného zaměstnání ojedinelých obyvatel v dolech byly zjištěny v obecném repertoáru písně, spjaté s hornickým prostředím. V Heleně i v Gerníku byl používán nápěv hornických písní s refrémem Glück auf, který známe

⁶ Jde patrně o užovku východní v její formě sauromatés. Je to nejneškodnější, velmi mírný had, bezmocný, jehož jedinou zbraní je syčení, při němž se nafukuje. Rád leze na stromy, má průměrnou délku 1,5 m a tloušťku slabší ruky. Strach z tohoto neobvyklého hada způsobil jeho růst v pověstech až do vsutku »lochnesských« rozměrů.

v českém hornickém zpěvu u písní »My karbonáři veselí, zdať bůh«, »My havíře smy boroci, glikkóř (na Ostravsku). Tímto nápěvem německého původu¹ byly zpívány písně »Juliana, krásná panna« a »Pod Veronou, pod tím kopcem«. Pozdrav nebyl srozumitelný a byl komolen na glikraus, kríkraus, klig-rauf apod. Dělnické písně v celém textu byly zapsány dvě, »Až půjdu na trávu« v běžné verzi a »Byla jedna panna«, zpívaná nejen u jednotlivců, ale i celým sborem na dračkách. Tato balada byla v Heleně zpívána ve zkrácené stávkové verzi, kterou známe zejména z Plzeňska z doby kolem roku 1890.² Pojem stávky se z ní však vytratil, zpěváci si nejsou vědomi tohoto obsahu. Přesto existence těchto písní v osamocených karpatských obcích je vzácným dokladem o geografické vzdálenosti, na jakou působilo ovlivňování zahraničních dělníků českým dělnickým repertoárem, samozřejmě dělnickými písněmi folklórního typu především.³

Zpěv písní byl vesměs velmi prožívaný, »osobní« u každého zpěváka. Starší zpěváci měli s nimi spojen svůj citový svět — srov. prózu u písně »Jseš-li, má panenko, upřímná« v ukázkách. Znovu a znovu byly procitovány i balady, pro svou dělu oblíbené při draní peří. Ticho po jejich odzpívání bylo někdy uměle přehlušováno. (Kupodivu nebyly zde již známy klasické erbenovské balady, např. »Utopeňá« jen v trosce textu, ačkoliv blízko tekoucí Dunaj dával konkrétní obraz jejího děje, velmi nejasně byl znám Turek ženich, balada o rozbitém

Vovazujte se stromkové, aby vám neumrzly kvítkové,
zejtra bude mráz, mráz, po-se-ká-me vás, vás!
Kam ten hlásek dopadne, všude o-vo-ce doel bu-de,
(rost)
Vovazujte se stromkové, aby vám neumrzly kvítkové,
zejtra bude mráz, mráz, po-se-ká-me vás, vás!

Zpívala Marie Křešová, nar. 1936, Gerník, nahrávka V. Karbusický, přepis snímku E. Květová.

Vovazujte se, stromkové,
aby vám neumrzly kvítkové,
zejtra bude mráz, mráz,
posekáme vás, vás!
kam ten hlásek dopadne,
všude ovoce doel (rost) bude,
vovazujte se stromkové,
aby vám neumrzly kvítkové,
zejtra bude mráz, mráz,
(ver. na Heleně: nebudete-li roditi.)
posekáme vás, vás!

¹ Gerh. Heilfurth, Das Bergmannslied, Kassel—Basel 1954.

² Viz V. Karbusický—V. Pletka, Dělnické písně II, Praha 1950.

³ Srov. tamtéž, díl I, str. 291 o rozšíření dělnických písní folklórního typu do Porýnska.

děbanu dostala ve zbytku veršů charakter dětského říkadla: »To je pro děti jenom.«) Píseň tedy hrála v obou obcích ještě naprosto životnou společenskou úlohu, jak ji měla někdy v polovině minulého století, stylově a repertoárově se držela v průměrném stádiu 80. let min. století. V Nové Ogradeně pomínil již tento stav po 1. světové válce patrně působením blízkého okr. města a přístavu Oršové, kam začali původní zemědělci docházet do práce.

Novější písně, zanešené sem za 1. republiky (Počkej, hlupej civile, Nikdy se nevrátí pohádka mladí, U našich kasáren) i po roce 1945 (Okolo Sáče — na tento nápěv se zpívala píseň Chmeličku, chméli!) zakotvily buď jen v repertoáru jednotlivců nebo přes obecnou známost neohrožily zachování původní náplně zpěvu. Podstatnější změny nastanou zřejmě až elektrifikací vesnic a stávkami doů, s nimiž se v nejbližších letech počítá, což otevře vesnice civilizačnímu vlivu. Zároveň se bude nepochybně uplatňovat i nový repertoár rumunských tanečních a), populárních písní, který si začíná mladší generace zpívat (tyto písně si i zapisuje spolu s českými do svých rukopisných zpěvníků, tak např. v rkp. zpěvníku Amalie Salabové je zapsáno 11 rumunských moderních písní, mezi nimi i rumunský text Suliky a slágru Kristýnka).

V připojených ukázkách jsou vybrány některé typičtější písně, kterými chceme dokumentovat podaný přehled.

Slyš - te slyš - te pa-stuš-ko-vé,
ja - ké slyš - te aně - ju zpě-vy no-vo-
v té-to noč-ní ho-di-ně u be-tlémské jes-ly-ně.

Zpíval Antonín Kováč, nar. 1896, Nová Ogradená.

1. Slyšte, slyšte, pastuškové,
jaké znějí zpěvy nové
v této noční hodině
u Betlémské jesyně.
2. Andělé se tam zjevují,
slávu a čest prozpěvují,
pacholček zkroušeně,
jenž si hovoří na seně.
3. Děťátko to je syn bůží,
od něhož máme všechno zbůží,
aj, zde leží maličký,
synek chudé matičky.

Nade mlejnem, pode mlejnem, na vyso-kej stráni
cho-dě-jí tam (ale) tři pa-ny-ny (ale) ko-ry-kar-ty hrá-ly

Zpívaly Marie Křešová, nar. 1936 a Josefina Křešová, nar. 1914, Gerník, ruční zápis, text i nápěv V. Karbusický.

1. Nade mlejnem, pode mlejnem,
na vysokej stráni,
seděly tak tři panynky,
kerý karty hrály.

2. Jedna byla Karolína,
a ta druhá Lenka,
a tu třetí vám nepovím,
to byla má holka. [1 slabikotvorné.]
3. Já jí vzal za jednu ručku,
vona mě za vobeě,
pod, pudeme do pokoje,
sedneme si k sobě.
4. [A] Já nepudu, já nemám rád,
ty si šelma tajný,
vošdils mě vo věneček,
co mně máma řekne.
5. Vo věneček, vo zelený,
z rozmarýny vity,
co mi dale má matička,
bych si pozor dala.

Zpívaly Marie Klepáčková, nar. 1942 a Anna Kunová, nar. 1936, Sv. Helena. Nahrávka V. Karbusický, přepis snímku R. Kuřtová.

1. Přenešťastné moje ženění, ženění,
radši bych se viděl pod zemí,
radši bych se viděl pod zemí.
2. Pod zemí mně pámbu pomůže, pomůže,
ale od zlé ženy nemůže,
ale od zlé ženy nemůže.
3. Nohy to má černé jak vrána, jak vrána,
bože, to sem dostal havrana,
bože, to sem dostal havrana.
4. Hlavu to má hroznou, jak medvěd, jak medvěd,
jak se na to kouknu, pláču hned,
jak se na to kouknu, pláču hned!
5. Radši bych dal vypsat rekvije, rekvije,
že už pošla stará bestije,
že už pošla stará bestije.

Zpívala Johanna Klepáčková, nar. 1914, Sv. Helena. Nahrávka V. Karbusický, přepis snímku R. Kuřtová.

1. Ach bože, bože, jaké mám hoře,
jakého muže mám!
Muž je ošklivý, při tom opilý,
takového muže mám!
2. Ach, bože, bože, jaké mám hoře,
jak já mu zvonit dám?
Na starý hrnce, na kravský zvanec,
tak já mu zvonit dám!
3. Ach, bože bože, jaké mám hoře,
jakou mu truhlu dám?
Kůru dubovou, truhlu hotovou,
takovou mu truhlu dám!
4. Ach, bože, bože, jaké mám hoře,
jak já plakat budu?
Cibuli loupat a křen nastrouhat,
tak já plakat budu.

Zpíváno sborově na dračkách a Táborských, Sv. Helena, 12. 1961. Ruční zápis, text i nápěv V. Karbusický.

1. Pod Oršávu můstek prohýbá se,
pod ním teče voda, rozleývá se.
2. A v té vodičce plavou drobné ryby,
vybírá je děvče, mně se líbí.
3. Sijte mně, matičko, košulenu,
a já si pojedu pro Andulku.
4. Košilénka už je zhotovená,
že jest má Andulka [var. panenka] uplakaná.
5. Neplač, holka, neplač, prosím já tě,
až já z vojny přijdu, vezmu si tě.
6. Dybych já přesmutná tobě dala,
až ty z vojny přijdeš, já tvá byla.
7. Pošlu ti psaníčko v jednom roce,
abys uvěřila mojí lásce.
8. Pošlu ti psaníčko, velmi smutné,
že jest mé srdéčko nebezpečné.
9. Má hlavička má být rozsekaná,
na koňských podkóvkách rozsešená.
10. Přišel pefel z lantu na sedláci,
by si šli pochovat své vojáci.
11. Náš tatíček starý taky píše,
kde mě přesmutného hledat bude?
12. Jakkak mě má najít na tom světě,
když už na mém hrobě kvílí [var. tráva] květe.
13. Květe, květe, kvítí, karafiát,
škoda tě, muj milé, na tisíckrát.

Zpívaly Marie Klepáčková, nar. 1942 a Anna Kunová, nar. 1935, Sv. Helena. Magnetof. nahrávka, zápis V. Karbusický, přepis snímku R. Kuřtová.

1. Na Heleně, na kopečku,
tam je černá zem.
Tam páleji kořaličku,
tam páleji kořaličku
třikrát za tejdem.
2. Vylezem si na vršíček,
hoši, pojte k nám!
Naše vrata nevrzají,
naše vrata nevrzají,
já je zalejvám.

3. Časně ráno sladkým mlékem,
večír smetanou,
aby máma nevěděla,
aby máma nevěděla,
když k nám hoši jdou.

4. Naše máma ráno vstává,
holky, kdo tu byl?
Ať sem ještě jednou přijde,
ať sem ještě jednou přijde,
holky, chyjte ho!

5. Chtějte na šom kofalčku,
nebo na víno,
chtějte na šom kofalčku,
chtějte na šom kofalčku,
nebo na víno!

6. Tu kofalku, tu smradlavou,
tu my nepijem,
to vínečko, to červené,
to vínečko, to červené,
to my milujeme!

7. Každý báby rád klepou,
dýz z kostela dou.
Vlezou spolu do komůrky,
tam si dají knížky z ruky,
už jim držky dou.

8. Jak zahrájou muzikanti,
báby už jsou tam,
posedají na lavice,
prohlížejí tanečnice,
vizitýrujou.

9. Ditte, báby, ditte domu,
už je, už je čas!
Už sie si nás poklepaly,
faldy ste nám spočítaly,
příjíte zejtra zas!

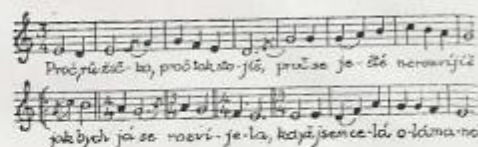

Zpívala Anna Salabová, nar. 1936, Sv. Helena, na
hrávka V. Karbustcký, přeeps R. Květová.

1. Stavěli zedníci,
stavěli lešení,
šel kolem můj milý,
nedal pozdravení.
2. Když nadá, ať nadá,
ať se na mě hněvá,
chceš-li se hněvat,
hněvejme se vobě.
3. Nemluvme na sebe
ani půl slovíčka,
že sem já pro tebe
chudobná děvčeka.
4. Chudobná děvčeka,
statistic ten nemá,
jenom tu poctivost,
kterou si zachová.
5. Poctivost, poctivost,
kde tě lidé berou?
V poli tě nesejou,
v zahrádkách nevzrostějí!

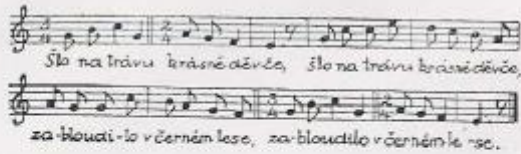
6. Kdyby ta poctivost
v poli se rodila,
tak by každá panna
pod věncem chodila.

7. Ale ta poctivost
v poli se nerodí,
proto každá panna
pod věncem nechodí.

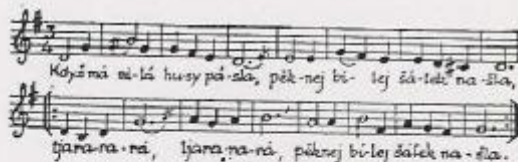
Zpíváno sborově při draní u Tábořských, 12. 1961,
Sv. Helena. Ruční zápis, text O. Skalníková, nápěv
V. Karbustcký.

1. Proč, růžičko, proč tak stojíš,
proč se ještě nerozvíjíš?
Jak bych se já rozvíjela,
když jsem celá olámaná.
2. Spodek mně páni olámali,
vršek ptáci oklovali,
spodek páni olámali,
vršek ptáci oklovali.
3. Vívou, vívou vívou věnce,
každá pro svého mládence,
vívou, vívou, každá svému,
a já smutná nemám komu.
4. Můj milý mně odrukoval,
a mně věrně přikazoval,
abych já se nevdávala,
tři léta na něj čekala.
5. Po třech letech šla na trávu,
do panského vinohradu,
po třech letech šla na trávu,
do panského vinohradu.
6. Když trávičku nasekala,
za sebe se podívala,
nespatřila tam žádného,
jenom husara švarného.
7. Vítám já tě, husar švarný,
copak děláš ten můj milý?
Tvůj milý je včera ženil,
já na jeho veselce byl.
8. Co mu zkážeš, má panenko,
modrá, bílá říjalko?
Zkážu já mu tolik toho,
aby do něj uhedilo.
9. Co mu zkážeš ještě více,
modrá, bílá říjalko?
Co mu zkážeš ještě více,
modrá bílá říjalko?
10. Zkážu já mu ještě více,
by mu lezly krkem plíce,
krkem plíce, nosem srdce,
to mu zkážu já nejvíce.
11. Skočil s koně a usmál se,
zlatý prsten zatřpytil se (var. zabtejskal se),
po prstenu se poznal,
po hubičce sobě dal!

Zpíváno sborově na dračkách u Tábořských, 12. 1961, Sv. Helena. Ruční zápis, text V. Karbusický, nápěv V. Scheufler.

1. Šlo na trávu krásně děvče... zabloudilo v černém lese.
2. Přišel na ni mysliveček, z Boleslavi mládeneček.
3. Co tu děláš, má panenko, modré, bílá fialenko.
4. Kdo dovolil trávu žiti, ten tu musí zahynouti.
5. Než bych já tu zahynula, ráds na bratra zavolala.
6. Volá, volá, smutným hlasem, kde jsi, bratře, kde jsi, poj sem.
7. Starší bratr to uslyšel, když s koníčkem k nápoji šel.
8. Přišel domů a povídal, naše Nána v lese volá.
9. Volá, volá, smutným hlasem, kde jsi, bratře, kde jsi, poj sem.
10. Mladší bratr na to nedal, hned koníčka obsedloval.
11. Jel do háje zeleného, a to do lesa černého.
12. Spatřil von tam myslivečka sedícího u potůčka.
13. Cos udělal, myslivečku, že máš od krve šavličku?
14. Zabíjí sem já holubičku (var. holuběnku), šestnáctiletou dávečku (var. holčičku).
15. To nebyla holuběnka, a to byla má sestřička.
16. Nemusela trávu žiti, mohla ještě živa býti.
17. Cos učinil myslivečku, stavěj ti šibeničku.
18. Mou sestřičku k hrobu nesou, mládenečka (var. myslivečka) za ní vedou.
19. Mou sestřičku pochovali (var. zakopali), myslivečka oběsili.

Zpíváno sborově na dračkách u Tábořských, 12. 1961, Sv. Helena. Zápis ruční, text i nápěv V. Karbusický.

1. Když má milá husy pásala, pěkně bílej šátek našla, tsjararará, tsjararará, pěkně bílej šátek našla.
2. Když ho našla, ohledla se, kde muj milej koně pase, tsjararará, tsjararará, kde můj milej koně pase.
3. Pase jest on na dolině, na tej panskej jetelině...
4. Svazuj, holka, svazuj šaty, pojedeme pryč od matky...
5. Holka šaty svazovala, od matičky vandrovala...
6. Když přijeli na půl cesty, rozplet, holka, rozplet vlasy...
7. Proč bych já je rozplítala, když já nejsem tvoje milá?...
8. Kdybych byla tvoje milá, rozplétla bych (var. je) jako jiná...
9. Když přijeli za ty lesy, rozfal děvče na tři kusy...
10. Cos učinil, myslivečku (var. mládenečku), stavěj ti šibeničku...
11. Stavěj ti pěknou, bílou, že si zabil svoji milou...
12. Zabíjí sem jí pro peníze, potřeboval sem je tuze...
13. Zabíjí sem jí pro sedum set, zejtra ráno budu viset, tsjararará, tsjararará, zejtra ráno budu viset.

Zpívala Anna Saláková, nar. 1936, Sv. Helena. Náhrávka V. Karbusický, přepis R. Kořtová.

1. Já jsem si namluvil jednu panenku, tu jsem miloval jak rozmarínku.
2. To sem nevěděl, že sem podveden, že mi za ni chodí myslivec šinej.
3. Já jsem tam chodil, každický den, dyž sem já odešel, nic sem nevěděl.

3. My sme ho hledali
třista dvacet sáhuch,
tvůj věnec zelený
spad ešte hlejbš dótu.

4. My bysme hledali,
dybyste připlatili,
za zlatku padesát
necháme práci stát.

5. Andulko, Andulko,
co si ty dělala,
že si tak mladoučká
všeneček ztratila?

6. Já sem ho ztratila
na zelený louce,
dyž sem žala trávu
při západu slunce.

Z helenského hřbitova. Foto Karbusický.

LIEDER- UND MUSIKFOLKLORE.

Zusammenfassung.

Bei der Durchforschung wurde darauf geachtet, in welchem Masse die Auswanderer vom Kulturmilieu des Vaterlandes abgeschieden lebten, dass bei ihnen die vor ihrer Emigration in den 20iger Jahren des vergangenen Jahrhunderts bestehende Entwicklungsstufe der böhmischen Lieder und Musik erhalten blieb. Es wurde festgestellt, dass der während des Kleinverkehrs auf das Repertoire der Auswanderer sowie auf die stilgemässe Wandlung des Gesanges. Wir diese in Böhmen kennen, ungefähr bis zum Stadium der 70.—80iger Jahre des vergangenen Jahrhunderts seine Geltung ausübte. Auf dieser Entwicklungsstufe blieb jedoch der Gesang bis zum heutigen Tage erhalten, da auch die gesellschaftlichen und gesellschaftlichen Bedingungen auf diesem Niveau verharren.

Es wurden ungefähr 150 Lieder vermerkt — grösstenteils waren es lyrische Lieder, ungefähr 10 Lieder waren verschiedenartige Zeremonien bestimmt und weitere 10 Lieder waren balladisch-epischer Art. Die Nähe von Bergwerken sowie die Beschäftigung etlicher Auswanderer bei Grubenarbeiten gaben Anlass zum Kenntnis mancher Arbeiten in zwei nahe Dörfern — Helena und Gernik — behielten sogar den abweichenden Gesangsstil der ursprünglichen böhmischen Gebiete, aus welchen die Auswanderer abstammten (Mittel- und Westböhmen). Bemerkenswert ist der Umstand, dass es möglich war, die Lieder während ursprünglicher Situationen zu vermerken, welche in Böhmen meistens nicht mehr festzustellen sind, z. B. Wiegenlieder, kollektive Gesänge der Frauen beim Federnschleissen usw. Vollkommen ebendrig blieb eine ganze Reihe von mit Musik begleiteten Bräuchen erhalten, welche in Böhmen bereits ausgestorben sind. Ungeachtet dessen, dass ein altertümliches Liederrepertoire nur vereinzelt festgestellt werden konnte, haben doch die bei der Durchforschung gemachten Erfahrungen eine grosse methodische Bedeutung für den Vermerk der lebendiger Reproduktion, welchen die Sammler im vergangenen Jahrhundert keine Aufmerksamkeit widmeten.

Die Durchforschung der Lebensart sowie der Volkskunde der böhmischen Minorität in Rumänien ist ein Ergebnis der brüderlichen Mitarbeit zwischen den zuständigen rumänischen und tschechoslowakischen Institutionen. An dieser Durchforschung beteiligte sich ein Mitarbeiter des Institutul de folclor in Bukarest, welcher die jeweiligen Fragen vom Standpunkt der Durchforschung der Minoritäten anderer Nationen löste. Der Expedition gewährten die lokalen Ämter der rumänischen Volksrepublik alle mögliche technische sowie moralische Unterstützung, welche es ermöglichte, die grundlegenden Aufgaben auch unter den beschwerlichen Bedingungen eines Karpatenwinters erfolgreich zu lösen.

ZÁVĚR

Výzkum ve Sv. Heleně byl první sondáž k poznání způsobu života a kultury rumunských Čechů. Bude-li práce pokračovat tak jak je plánována, přispěje k poznání starších forem způsobu života české vesnice, které v komplexnosti již v Čechách nemůžeme zaznamenat. Zároveň bude také příspěvkem k složité otázce interetnických vztahů jednak mezi rozdílnými etniky, jednak o zpětném působení části etnika přesazeného do vyspělého původního prostředí.

Nemůžeme zatím podat více než víceméně popisnou zprávu s naznačením problémů, kterým je třeba věnovat pozornost. I v této formě ji však pokládáme za užitečnou.

Výzkum přinesl i za tak krátkou dobu plodné výsledky díky neobyčejně obětavé pomoci Institutul de folclor v Bukurešti, jehož ředitel prof. Mihai Pop projevilo mimořádné pochopení pro naši práci. Neocenitelná byla pomoc rumunského společníka výpravy, hudebního folklóristy Florina Georgescu, který kromě své

odborné spolupráce zajišťoval styk s rumunskými úřady a organizacemi. Všemohně nám vyšeřl vstříc okresní výbor Rumunské strany pracujících a okresní výbor v Nové Moldávě, který výpravě poskytl nejen morální podporu, ale i zapůjčení motorových terénních vozidel, umožňujících dopravu v těžkých zimních podmínkách do vysoko položených českých vesnic.

Jeich obyvatelé podstatně přispěli ke zdaru našeho bádání, nejen tím, že nám poskytli ubytování a pohostinství, ale i tím, že se nám z vlastní iniciativy snažili ulehčit výzkum, takže jsme v poměrně krátké době mohli sebrat velké množství materiálu.

Všude jsme se setkávali s projevy rumunsko-československého přátelství. Uskutečnění výpravy i samotný její průběh byly konkrétním dokladem spolupráce bratrských socialistických zemí, tentokrát v oboru národopisu, o jehož šovinistickém zneužívání dávají dějiny této vědy i současný revanšistický časopis v NSR tak častá svědectví.

